

บทที่ ๕

คุณค่าของพระนิพนธ์บทละครนอก

คุณค่าของพระนิพนธ์บทละครนอกพิจารณาได้เป็นสามประเด็นคือ คุณค่าในฐานะวรรณคดีการแต่ง คุณค่าในฐานะวรรณคดีเพื่อการอ่าน และคุณค่าในฐานะวรรณคดีการแต่งและการอ่าน

๕.๑ คุณค่าในฐานะวรรณคดีการแต่ง

จากประวัติในกรมหลวงวηνนครนรินทร์ฤทธิ์จะเห็นได้ว่า ทรงเจริญวัยขึ้นในช่วงที่การละครได้รับความนิยมในราชสำนัก เพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงโปรดการละครจึงทรงส่งเสริมการละครอย่างเต็มที่ กรมหลวงวηνนครนรินทร์ฤทธิ์และพระเชษฐาคือกรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ และกรมพระพิทักษ์เทเวศร์อาจทรงสนพระทัยการละครโดยเสด็จพระราชานิยมตั้งแต่นั้นมา

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้านายทั้งสามพระองค์นี้ทรงตั้งคณะละครขึ้น ทรงมีข้าในกรมที่มีความชำนาญในการเล่นละครอย่างมาก เพราะตามรายนามครูยี่นเครื่องที่มีชื่อเสียงในยุคนั้น มีครูละครในคณะละครกรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์และกรมหลวงวηνนครนรินทร์ฤทธิ์ร่วมอยู่ด้วย*

กรมหลวงวηνนครนรินทร์ฤทธิ์ทรงสนพระทัยในเรื่องการละครอย่างจริงจัง เห็นได้จาก การที่พระองค์โปรดให้ตัวละครหัดรำตามแบบละครหลวงซึ่งมีความประณีตงดงามเป็นแบบแผน (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๐๘ : ๑๕๘) และทรงนิพนธ์บทละครด้วยพระองค์เอง เพื่อให้คณะละครของพระองค์นำไปใช้เป็นบทแสดงไม่ให้ซ้ำกับละครคณะอื่น เนื่องจากในยุคนั้น การละครมีการแข่งขันกันสูง มีโรงละครเปิดแสดงจำนวนมาก จนมีผู้กล่าวว่าในรัชสมัย

* ดู สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. ตำนานละครอิเหนา, หน้า ๑๖๕.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะ ไปทางไหนก็ได้ขึ้นแต่เสียดงกตงละคร ดูกรีกครั้นไปทั้งพระนคร (สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงราชทานภาพ, ๒๕๑๗ : ๑๕๖ - ๑๕๗)

พระนิพนธ์บทละครนอกทุกเรื่องเป็นบทละครที่แต่งขึ้นเพื่อจุดประสงค์ในการแสดงอย่างแท้จริงและมีความเหมาะสมแก่การแสดง เนื่องจากมีลักษณะเป็นบทละครสำเรื่องรูป มีความสมบูรณ์แบบ สามารถนำไปใช้แสดงละครได้ทันทีโดยไม่ต้องดัดแปลงบทอีก เพราะแต่เดิมนั้นตัวละครต้องใช้ปฏิภาณไหวพริบในการแสดงมุขตลกต่าง ๆ แต่ในพระนิพนธ์ กวีทรงสอดแทรกมุขตลกต่าง ๆ ไว้พร้อมแล้ว หลังจากกรมหลวงวรวงศาตรนรินทรฤทธิ์ทรงนำมาใช้เป็นบทแสดงในคณะละครส่วนพระองค์แล้วก็ประสบความสำเร็จอย่างมาก ในเวลาต่อมาคณะละครในชั้นหลังจึงนิยมนำพระนิพนธ์บทละครนอกไปใช้แสดงเพราะมีความสนุกสนานและมีการดำเนินเรื่องที่เหมาะแก่การแสดงละครนอก จึงมีการคัดลอกต่อ ๆ กันเพื่อนำไปใช้เล่นละครจึงปรากฏต้นฉบับลายลักษณ์อักษรตอมาถึงปัจจุบัน เช่น เรื่องแก้วหน้าม้า เลขที่ ๔ เล่ม ๖ ต้นฉบับเป็นของนางทองดี เจ้าของคณะละครอยุธยา แสดงให้เห็นว่าพระนิพนธ์บทละครได้รับความนิยมแพร่หลายทั้งในราชสำนักและในคณะละครเอกชนของประชาชนทั่วไป ในปี ร.ศ. ๑๑๖ ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีผู้รวบรวมรายชื่อเรื่องที่คณะละครต่าง ๆ ใช้เล่นละครมากกว่าเรื่องอื่น มีเรื่องแก้วหน้าม้า ไกรทอง อุลา และสุวรรณหงส์ รวมอยู่ด้วย (พลอย หอพระสมุด, ๒๕๑๔ : ๔๓-๔๕) สันนิษฐานว่าบทละครเหล่านี้บางตอนน่าจะเป็นพระนิพนธ์ในกรมหลวงวรวงศาตรนรินทรฤทธิ์

ปัจจุบันกรมศิลปากรได้นำพระนิพนธ์บทละครบางตอนมาปรับปรุงใช้ในการแสดงปรากฏว่าได้รับการต้อนรับจากผู้ชมเป็นอย่างดี บทพระนิพนธ์ตอนที่ได้รับการปรับปรุงขึ้นใหม่ มีดังนี้

๑. เรื่องแก้วหน้าม้า ตอนเสียดงว้าว พบรัก ถอดรูปและถวายลูก
๒. เรื่องไกรทอง ตอนพ้อถ้ำและตอนไกรทองอาสา
๓. เรื่องมณีพิชัย ตอนกำเนิดนางขอมพระกลั่น
๔. เรื่องสุวรรณหงส์ ตอนพราหมณ์เด็กพราหมณ์โต (พัฒน์ พร้อมสมบัติ , สัมภาษณ์)

ชนิด อยู่โพธิ์กล่าวว่าเหตุที่กรมศิลปากรนำเรื่องแก้วหน้าม้า พระนิพนธ์ในกรมหลวงวรวงศาตรนรินทรฤทธิ์มาปรับปรุงขึ้น เพราะเห็นว่ามีตำนานกลอนไพเราะและเหมาะแก่การแสดงมากกว่าตำนานอื่น (ชนิด อยู่โพธิ์, ๒๕๐๕ : คำนำ) ส่วนเรื่องสุวรรณหงส์ ตอนพราหมณ์เด็ก

พราหมณ์โตนั้น ถือเป็นตอนสำคัญ เพราะมีชั้นเชิงและกลวกลายศิลปะในการแสดงเป็นแบบฉบับ อยู่เป็นอันมาก ถึงกับมีการเล่าขานว่าถ้าละครโรงใดไม่มีความเชี่ยวชาญในการแสดงละครจริง ๆ จะไม่กล้ารับแสดงเรื่องสุวรรณหงส์ตอนนี้เป็นอันขาด (ชนิด อยู่โพธิ์, ๒๔๘๔ : ๑๑๕-๑๑๖) พระนิพนธ์บทละครนอกจึงได้รับการยกย่องให้เป็นต้นแบบของวรรณคดีบทละครนอกในยุคสมัย ต่อมา

ผู้วิจัยได้ศึกษาพระนิพนธ์บทละครนอกทั้ง ๕ เรื่องพบว่าเนื้อเรื่อง ตัวละครและการใช้ ภาษาที่เหมาะสมสอดคล้องกับการแสดงละครนอก ดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ ด้านเนื้อเรื่อง

๕.๑.๑.๑ มีการดำเนินเรื่องรวดเร็ว

บทละครนอกมีจุดมุ่งหมายที่จะดำเนินเรื่องไปอย่างรวดเร็วเจือปนด้วยความตลก ขบขันเป็นสำคัญ (มนตรี ตราโมท, ๒๔๖๗ : ๖) ด้วยเหตุนี้พระนิพนธ์บทละครนอกจึงมีการดำเนิน เรื่องที่มุ่งแสดงเนื้อเรื่องเป็นหลัก กล่าวคือ

๕.๑.๑.๑.๑ การเปิดเรื่อง

เมื่อเปิดเรื่องกวีทรงกล่าวถึงตัวละครเพียงสั้น ๆ ว่าเป็นใคร แล้วเข้าสู่ เนื้อเรื่องทันที จะไม่กล่าวพรรณนาถึงบุคลิกลักษณะ อุปนิสัยใจคอของตัวละคร สภาพบ้านเมือง หรือ ความเป็นอยู่ของประชาชนพลเมืองมากนัก ตัวอย่างเช่น

ในเรื่องเทวัญนางอุลา มีการเปิดเรื่องแล้วดำเนินเรื่องต่อไปทันที

มาจะกล่าวบทไป	ถึงท้าวไทไภยวงศ์พงศา
กับพระมเหสีชีวิกา	ครอบครองมยุราธานี
มีพระราชบุตรศุภสวัสดิ์	ชื่อเทวัญนุราชเรืองศรี
โคมเจดเจดฟ้าชาตรี	ชันษาได้สิบสี่ปีปลาย

ถิ่นฐานบ้านเมืองมั่งคั่ง อีกทั้งไรรู้จักเหลือหลาย
 เสนาสนามนตร์พลนิกาช อันครายไม่มีจะบิชา
 วันหนึ่งบันคาถาแผ่นคินไหว พเอิญให้มีคิมิตทุกทิสา
 เปนลมฝนอนธกาลโกลา สายฟ้าฟาดซ้ำกระหน่ำไป
 (เลขที่ ๑๓ หน้า ๑)

ในเรื่อง ไกรทอง เปิดเรื่องโดยกล่าวถึงตัวละคร แล้วดำเนินเรื่อง
 ต่อไปทันที โดยไม่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับตัวละครเลยแม้แต่น้อย ดังนี้

เมื่อนั้น	ตะภาทองนารีศรีใส
กับนางตะภาแก้วแววไว	ตำราญใจนั่งเล่นเจรจา
กับข้าสาวบ่าวไพร่ใหญ่่น้อย	นับร้อยเรียงรายทั้งชายชวา
วันหนึ่งถึงกรรมที่ทำมา	จะได้กุมภาเป็นสามี
คตใจให้เจ้าตะภาทอง	เสรำหมองวิญญูมารศรี
อยากจะใคร่ไปเล่นชกตี	ยังที่ท่าลาดหาดทราย
จึงชวนตะภาแก้วแววไว	กับบรรดาข้าไทสิ้นทั้งหลาย
ออกจากเรือนเคลื่อนกลาคนาคราย	ผันผายไปท่าวารี
	<u>ไกรทอง</u> (หน้า ๑)

การที่กวีไม่นิยมกล่าวถึงรูปลักษณะของตัวละคร อาจเป็นเพราะเวลา
 แสดงผู้ชมสามารถมองเห็นรูปร่างหน้าตาของตัวละครอยู่แล้วจึงไม่ต้องพรรณนาอีก

๕.๑.๑.๑.๒ การบรรยายเหตุการณ์

การบรรยายเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเรื่องจะบรรยายสั้น ๆ แบบรวบรัด
 และไม่กล่าวถึงรายละเอียดปลีกย่อย เพราะมุ่งดำเนินเรื่องมากกว่า ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

- การจัดทัพ จะไม่กล่าวถึงพฤติกรรมของไพร่พล ไม่มีบทตรวจพล
 ไม่ชมความงามของพาหนะ หรือความพร้อมของกระบวนทัพเช่นที่ปรากฏในบทละครใน
 ดังตัวอย่าง

พระองค์ล่งสู่สำภาทอง
รวบรวมพร้อมพริ่งทั้งนั้น

ให้เกณฑ์กองพลพลจันทร์
จัดสรรสรรพเสร็จสำเร็จการ
แก้หน้าไม้ (เลขที่ ๔ หน้า ๖)

บัดนั้น
พอรุ่งแจ้งจัดทัพดับไว

เสนาออกมาเกณฑ์ไพร่
เตรียมไว้คอยท่าเข้าธานี
เทวัญนางอุลา (เลขที่ ๑๓ หน้า ๔)

ตัวละคร เช่น
- บทสะสรทรวงเครื่อง จะกล่าว โดยย่อและไม่ชมเครื่องแต่งกายของ

เมื่อนั้น
จึงชวนพระหน่อธิบัติ
แต่งองค์ทรงเครื่องเรื่องอร่าม
เสร็จสรรพหีบพระแสงอันศักดิ์

ทำนท้าวเจ้าเมืองเรืองศรี
เข้าที่สะสรทรวงคาง
ล้วนแก้วแก้ววาววามเวหา
เสด็จมาเกษแก้วแววไว
เทวัญนางอุลา (เลขที่ ๑๓ หน้า ๔)

หากมีการพรรณนาถึงการสะสรทรวงเครื่องของตัวละคร จะไม่
พรรณนาเรียงลำดับอย่างเป็นแบบแผนตามขนบวรรณคดี แต่จะมีลักษณะที่ใกล้เคียงกับชีวิตจริง
มากกว่า เช่น

แต่งตัวตั้งใจจะให้พริ่ง
แก้ให้อาบน้ำชำระอีกที
กันหน้าให้กลมสมผิว
โกนขนอ่อนที่คอต่อลงมา
ผัดหักครีผัดผ่องละอออ้อม
นุ่งตั้งเวียนพื้นทองผ่องประไพ

ขมิ้นไต่คดถึงปริงแล้วขัดสี
ผัดแป้งแต่งอินทรีย์กายา
พระมารดรถอนคิ้วถูกนัยหน้า
คิดขี้ผึ้งตำราแล้วเช็ดไร
ดูจิ้มถัมข้มเข้มแล้วแต้มไฟ
ห่มตะไบคาดสุวรรณพรรณราย
มณีพิชัย (หน้า ๑๐ - ๑๑)

ในที่นี้จะเห็นได้ว่ากวีบรรยายการทรงน้ำของนางเกษมิซึ่งเป็นธิดา
กษัตริย์เหมือนกับกล่าวถึงการอาบน้ำแต่งตัวของหญิงชาวบ้านทั่วไป เช่น ทางมัน ถอนคิ้ว กั้นหน้า
ฯลฯ

- บทบรรยายการเดินทาง กวีทรงกล่าวถึงการเดินทางของตัวละคร
จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งอย่างรวบรัด ไม่นิยมพรรณนาสภาพธรรมชาติ หรือমনกษมไม้ระหว่าง
การเดินทาง เช่น

เมื่อนั้น	เจ้าไกรทองรับพรใส่เกศา
กราบงามตามทีชุลีลา	เครื่องมือถือมาจากอาจารย์
ครั้นมาถึงหน้าศาลากลาง	กรรมการขุนนางนั่งขนาน
แจ้งความตามจิตต์ที่คิดการ	ขอรับอาสาท่านฆ่ากุมภีล
	<u>ไกรทอง (หน้า ๑๔)</u>
มาจะกล่าวบทไป	ถึงท้าวโทวิเรนทร์รังสรรค์
ปีนปีกนัครามารัน	ถึงหมันตร์ระดูศูมาลย์
จึงพาพระธิดามาประพาศ	พนมมาตมิ่งไม้ไพโรสาศท์
พร้อมมรดกอัครกฤษรชาญ	ตำราญแรมร้างในกลางไพร
ครั้นเข้าท้าวขึ้นข้างทรง	พองค์พระนุตรีศรีโต
เป่าสังข์แตรแห่แห่นแน่นไป	เคลื่อนกลามาในพนาวา
	<u>เทวีนางอุลา (เลขที่ ๑๖ หน้า ๙)</u>
เมื่อนั้น	ทันท้าววิเรนทร์เป่นใหญ่
ครั้นเพลตาศยัณหงไรโร	รับเร่งพลไกรโคลศลา
ครั้นถึงพารามารัน	พระเทวีอุทงจากรดา
พระบิดรคงคังจากไอยรา	ก็รู้ว่าหน่อไทมาในรถ
	<u>เทวีนางอุลา (เลขที่ ๑๖ หน้า ๑๖)</u>

จะเห็นได้ว่า กวีทรงบรรยายการเดินทางของไกรทองและท้าว
วิเรนทร์อย่างรวบรัดมากโดยไม่มีบทสรรพนามหรือเครื่อง และแม้จะกล่าวท้าววิเรนทร์และพระธิดา
เสด็จมาประหาสป่า ก็ไม่มีการชมสรรพนามต่าง ๆ เลย

อนึ่งในการเดินทางที่ตัวเอกพลัดพรากจากกันก็ไม่มีบทคร่ำครวญ
หรือรำพันถึงคนรัก เพียงแต่กล่าวไว้สั้น ๆ ว่าตัวละครมีใจคิดถึงอีกฝ่ายหนึ่ง เช่น ตอนพินทองจาก
นางมณีในเรื่องแก้วหน้าม้า กวีบรรยายว่า

ครั้นถึงจึงลงในนาวศ	ทรงเขนงนั้งท้ายบาทลี
แสนคะนึ่งถึงแก้วกระตริ	มิได้มีความสุขสำราญ
	<u>แก้วหน้าม้า</u> (เล่ม ๒ หน้า ๑๒)

ในเรื่องสุวรรณหงส์ ตอนนางเกศสุริยงและกุมภภณฑ์เดินทางไปเมือง
ไอยร์ตัน มีบทชมสรรพนามแทรกอยู่ด้วย แต่มิใช่การชมเพื่อเชื่อมโยงกับความรู้สึกโศกเศร้าของ
ตัวละคร หากเป็นการเปลี่ยนบรรยากาศเพื่อแทรกมุขตลกตามแบบละครนอก โดยให้กุมภภณฑ์กล่าว
หยอกเย้านางเกศสุริยง เช่น

เจ้าพราหมณ์ถามกุมภภณฑ์	เขาเรียกว่าตันโอไรหนอ
ไบมันจ๊กจ๊กกวกอง	ดอกเป่นช่อน่าชม
โน่นหาไรตันไฮ้ไม้	โน่นไต่ไม่รู้ลิ้ม
ยัตรีไม่มีนม	เอามาต้มกินนมโต
	<u>สุวรรณหงส์</u> (เล่มที่ ๖ หน้า ๑๓)

- บทบรรยายการประกอบพิธีกรรม เช่น งานอภิเษกจะกล่าวถึง
การประกอบพิธีแต่เพียงสั้น ๆ ไม่มีการบรรยายมหรสพ การสมโภชน์หรือกล่าวถึงชาวเมืองที่มา
ร่วมชมงานแต่อย่างใด เช่น ในเรื่องแก้วหน้าม้า กวีทรงบรรยายถึงงานอภิเษกพินทองกับนาง
ัทศมาลีว่า

บัดนั้น	ฝ่ายพวกพนักงานน้อยใหญ่
ประโคมฉิ่งกลองดั่งทั้งเวียงไชย	เสียงสนั่นหวั่นไหวเป่น โกลี

ฝ่ายพวกอิทธิพรหมณ์พฤตมา
จุดเทียนเวียนแว่นอัคคี

เข้ามาต่างเบิกบายศรี
โห่ก้องอึงมีเอาชัย
แก้วหน้าม้า (เล่ม ๒ หน้า ๑๓)

- บทเข้าพระเข้านาง กวีทรงกล่าวถึงอย่างรวบรัดพอเข้าใจและอาจจะ
ไม่บรรยายถึงบทอัศจรรย์เลยก็ได้ เช่น

เรื่องไกรทอง กล่าวถึงตอนไกรทองเข้าหอกับนางตะเภากแก้ว
ตะเภาทองว่า

ครั้นถึงจึงเข้าไปในห้อง	หาน้องเขายอดเสน่หา
ภิรมย์ชมนางพลาจปริดา	ทั้งสองกัลยานิฤมณ
	<u>ไกรทอง</u> (หน้า ๔๑)

เรื่องแก้วหน้าม้า กล่าวถึงบทรักระหว่างพินทองกับนางมณี
แต่เพียงว่า

นั่งแนบแอบของคั่นงลักษณะ	โถมจูบจูบรักคร่เกษมตันต์
ถ้อยที่มีจิตรคิดผูกพัน	ประสมเรียงเคียงกันหลับไป
	<u>แก้วหน้าม้า</u> (เล่ม ๓ หน้า ๒๓)

- บทแปลงกายของตัวละคร กวีจะไม่บรรยายถึงรูปลักษณะของ
ตัวละครอย่างละเอียดนัก เมื่อแปลงกายเสร็จก็จะกล่าวถึงพฤติกรรมหรือบทบาทของตัวละคร
ในขณะนั้นทันที ตัวอย่างเช่น

เรื่อง <u>แก้วหน้าม้า</u> ตอนนางแก้วหน้าม้าถอดรูปเป็นนางมณี	
ครั้นถึงจึงตงจากเรือน้อย	สุริยฉายนำชคดียอดเหลี่ยมไสล
ขอรวันทาสุราไลย	ถอดรูปทรามไวฉับพลัน
กลายเป็นนารีศรีโสภา	ภักตราพริ้งเพริศเฉิดฉิน
กรายกรข้างเขื่องจรวัด	ผายผันเข้าสู่บุรี
	<u>แก้วหน้าม้า</u> (เล่ม ๒ หน้า ๒๒)

เรื่องมณีนพิตย คอนพระอินทร์จำแกลงเป็นคนบ้า

ครั้นถึงปาดตีรัตน์	ท้าวสุทัศน์ทรงธรรมก็ทรรษา
จึงจำแกลงแปลงกายกายา	รูปร่างอมราก็หายไป
กลายเป็นคนบ้าหน้ากาก	ไม่กินหมากขี้ฟันแทบป็นได้
ถือหม้อคั่งก่ำแล้วคลาไคล	รีบไปในวังไม่รั้งรอ
	มณีนพิตย (หน้า ๒๑)

ทั้งนี้ยกเว้นบทบรรยายคอนกุ่มภณท์แปลงเป็นพราหมณ์โตในเรื่องสุวรรณหงส์ กวีทรงบรรยายถึงรูปร่างและการแต่งกายของพราหมณ์โตโดยละเอียด เพื่อสร้างความขบขันตามแบบละครนอกซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

เนื่องจากการแสดงละครนอกไม่ได้มุ่งแสดงความวิจิตรงดงามของกระบวนร้องและกระบวนรำเช่นการแสดงละครใน การดำเนินเรื่องและการบรรยายความในเรื่องจึงเป็นไปอย่างรวบรัดเพื่อประโยชน์ในการแสดงให้รวดเร็วทันใจผู้ชม แต่ถ้าตอนไหนมีช่องทางที่จะสร้างอารมณ์ขันได้ กวีจะให้ความสำคัญในการบรรยายถึงเหตุการณ์หรือพฤติกรรมของตัวละครนั้นเป็นพิเศษ

๕.๑.๑.๒ มีการเน้นเนื้อเรื่องหรือขยายเนื้อเรื่อง

แม้ว่าการแสดงละครนอกจะมีการดำเนินเรื่องที่รวดเร็ว แต่ถ้ามีช่องทางที่จะเล่นตลกจะไม่คำนึงถึงการดำเนินเรื่องเลย อาจเล่นตลกอยู่ได้นาน ๆ (มนตรี ตราโมท, ๒๕๑๔ : ๓) ดังนั้นหากมีเนื้อเรื่องคอนใดในพระนิพนธ์บทละครนอกเหมาะแก่การแสดงตลก กวีจะเน้นเนื้อเรื่อง หรือขยายเนื้อเรื่องคอนนั้นเพื่อแทรกบทตลกซึ่งส่วนใหญ่จะมีการแสดงที่อึกทึกครึกโครม ช่วยสร้างความสนุกสนานให้แก่เรื่องได้เป็นอย่างดี เช่น ในตอนที่ตัวเอกฝ่ายชายและตัวเอกฝ่ายหญิงแสดงความรักต่อกัน พระองค์ทรงกำหนดให้ตัวละครไล่ปุกปล้ำกัน

ในเรื่องแก้วหน้าม้าและเทวีอุณางศุลา กวีทรงกำหนดให้ตัวเอกฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายเสนอรักให้ตัวเอกฝ่ายชาย และมักจะเน้นบทที่หญิงเข้าไปกอดจูบจูบค้ำชาย แต่ถูกชายคำทอและผลักไสตบตีหลายครั้ง เพื่อสร้างความครั้นเครงและเรียกเสียงหัวเราะจากผู้ชม ตัวอย่างเช่น

บัดนั้น
 แฝงอยู่ดองค์พระทรงธรรม
 ว่างวางทางตรงเข้ากอดรัด
 พ่อเจ้าประคุณของเมียอา
 เมื่อนั้น
 อายเหล่าสาวสวรรค์กำนัดใน
 ลูคูด้านหน้าอ้าปาก
 ไครฤคี่อว่าเปนสามี

ทูลหัว
 ไม่ยอมไม่ฟังช่างเป็นไร
 ถึงถืถองท่าไรไม่ไกรรชิ่ง
 น้องจะรักให้ฮึดไม่จิตจาง
 ไหนไหนก็ได้ลูบจูบกอด
 ว่าพลาทางเข้ากอดเคลือบ

นางแก้วตีปรคนคนขยัน
 เห็นเสด็จจรจัดเข้ามา
 โลมจูบจูบหัดค้ำซ้ายขวา
 พระมังสาหอมระรื่นชื่นใจ
 หน่อกระษัตริย์หุ่นหันหมั้นได้
 พระฮักฮักผลัดไซไปทันที
 ถวนตามกอดรัดไม่บัดสี
 ช่างพาทีโกหกพกลม
แก้วหน้าม้า (เล่ม ๑ หน้า ๓๕)

จะเล่นตัวตะบิงไปถึงไหน
 ตามใจจึงจะตะวาง
 อย่างคี่คิ่งฮึดฮัดขัดขวาง
 อย่าหมองหมางเมินหนีงมีเมีย
 อย่าฮึดฮอดอายหญิงงทั้งเสียด
 ฮึดฮอดเสียดลูบคลำรำไป
เทวีขุนนางสุลา (เลขที่ ๑๓ หน้า ๘)

แม้แต่บทเข้าพระเข้านางของตัวละครสำคัญ แทนที่จะเป็นบทไฮ้โลมกันอย่าง
 ช่อนหวาน นุ่มนวล กวีก็สร้างให้ตัวละครโต้ปรุกปรักกันอย่างวุ่นวายและก่อให้เกิดเสียงดังอีกทีก็
 ครึกโครมเหมาะแก่การแสดงละครนอก เช่น ตอนพินทองโต้ปล้ำนางมณีในเรื่องแก้วหน้าม้า
 ดังนี้

แก้วที่
 เปนไรเปนไป
 ตรีศพลางไล่ถัด
 อ้อฮึงคิงคัง

ช่างพาทีสัดคัดได้
 มิใช่ชิงชัง
 สกัดหน้าหลัง
 ไปทั้งห้องนอน
แก้วหน้าม้า (เล่ม ๓ หน้า ๑๐)

และตอนไกรทองไล่ปล้นนางวิมาดาในเรื่องไกรทอง ดังนี้

ที่ไม่มาผูกพัน	จะนำจะพี่น้องอย่างตงถึย
หยุดอยู่อย่าไป	จงได้ปรานี
ว่าพธางคว่าไขว่	เถี่ยวไล่สาวศรี
ถ้ารักกฤทลล	เจ้าวังหนีโย
	<u>ไกรทอง</u> (หน้า ๔๑)

น่าสังเกตว่าทั้งสองเรื่องใช้รูปแบบคำประพันธ์และทำนองเพลงร้องเหมือนกัน คือ ร้อยและศัพท์โทซึ่งมีจังหวะกระชั้น รวดเร็ว เหมาะแก่การวิ่งไล่กันไปมาและสื่ออารมณ์ที่รุนแรงของตัวละคร

ในเรื่องแก้วหน้าม้า มีการเน้นเนื้อความ โดยมีจุดประสงค์ในการสร้างความสนุกสนาน และความคลกขบขันอย่างเห็นได้ชัด คือ ตอนนางแก้วหน้าม้าหาเรื่องวิวาทกับนางสร้อยสุวรรณจันทร์เพื่อยั่วล้อให้พินทองโกรธ กวีทรงกำหนดให้ตัวละครแสดงบทบาทเช่นที่ว่านี้หลายครั้ง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เมื่อนั้น	สองนางพี่น้องเสนาหา
แลเห็นนางแก้วหน้าม้า	จึงหมอบลงตรงหน้าทันใด
ต่างคนบังคมก้มภักตร์	กถ้วนักถันเหลือจนเหลือไหล
ตัวต้นขวัญหนีไม่มีใจ	มิได้เงยหน้าพาที
	<u>แก้วหน้าม้า</u> (เล่ม ๕ หน้า ๓)

เมื่อนั้น	สองนางนารีศรีใส
ต่างกราบกถ้วตัวต้นพรันใจ	มิได้ผันแปรแต่ดู
งกันขวัญดีดังผีสิง	หมอบนิงความกถ้วตัวเปนหนู
ต่างหลบถอบหมอบมุดคุดคู้	ไม่ผันแปรแต่ดูถึงใด
	<u>แก้วหน้าม้า</u> (เล่ม ๖ หน้า ๑๑)

เมื่อนั้น	สองนางนารีไม่มีขวัญ
ก้มกราบบาทบงษทรงธรรม	ตัวตื่นไม่เป็นสมประดี
ความกลัวนางแก้วหน้าม้า	กลัวทั้งอาญาพระ โดมศรี
หมอบนึ่งไม่ดิงอินทรี	โคกีกำตรดศตคใจ
	<u>แก้วหน้าม้า</u> (เล่ม ๖ หน้า ๑๘)

ทุกครั้งนางสร้อยสุวรรณจันทร์จะมีบทบาทคล้ายเป็นตัวตก เพราะจะแสดงอาการหวาดกลัวนางแก้วหน้าม้าอย่างมาก ไม่ว่าจะพินทองจะกริ้วและบังคับให้นางสร้อยสุวรรณจันทร์คำนางแก้วหน้าม้าอย่างไร ทั้งสองนางก็จะนั่งเงียบ เฝ้าแต่กราบไหว้ นางแก้วหน้าม้าและนั่งหมอบคลุกคู่และตัวตื่นด้วยความหวาดกลัว ส่วนนางแก้วหน้าม้าก็จะแกล้งพูดจาข่มขู่ และแกล้งใช้สร้อยสุวรรณจันทร์ให้เลี้ยงโอรส การสร้างเหตุการณ์เช่นนี้ จึงเป็นการเน้นความสนุกสนานและความขบขันเพื่อเรียกเสียงหัวเราะจากผู้ชม ทั้งยังเป็นการขยายพินทองที่ทำอะไรนางแก้วหน้าม้าไม่ได้ไปด้วย

เนื้อเรื่องที่สามสามารถแสดงบทอุกติกครีกโครมได้อีกตอนหนึ่ง คือ ตอนตัวละครทะเลาะวิวาทกัน มักมีตัวละครหลายตัวในฉากนั้นช่วยกันสร้างความครื้นเครง เช่น ในเรื่องมณีพิชัย ตอนนางเกษมิเลือกคู่ กวีกำหนดบทบาทให้พระอินทร์ซึ่งแปลงเป็นคนบ้าแกล้งขู่ดื้อทำววรรณทำววรรณตั้งให้ตำรวจวังจับเจ้าบ้าและนางเกษมิ ปล่อยให้เข้าต่อสู้กับพวกตำรวจวัง ทำให้เกิดความโกลาหลวุ่นวาย เพราะทำววรรณและบรรดานางกำนัลต่างคกใจกลัวเจ้าบ้าจะทำร้าย ความตอนนีสามารถเล่นตลกได้มากเพราะพระอินทร์จะทำท่าทางล้อเลียนหลอกต่อต่าง ๆ ส่วนตัวละครประกอบก็ทำกิริยาอะอะตึงตัง และแสดงพฤติกรรมแตกตื่นวุ่นวายชวนหัวเราะ เช่น ทำผ้าหลุด หรือวิ่งชนข้าวของ ฯลฯ ดังความว่า

พวกสาวสวรรค์กัถยาต่างหน้าซิด	ร้องหวีดหวีดอกวันขวัญหาย
วิ่งฝ่าม้อนถ่อนแถเหลือแต่กาย	เจ้าขรัวยายหนีไฟล่เข้าได้เตียง
ท่านทำวนางต่างตระหนกคกประหม่า	เล่นกลล่ล่คั้นร้องตื่นเสียง
วิ่งประทะปะกะ โดนโดนตะเถียง	แซ่เถียงสาวศรีวิ่งหนีง
ท่านทำววรรณองศ์ตั้งงก	พลัดคกจากเตียงเตียงผดุง
นางห้ามแหนแสนสาวเข้าพดุง	ทำวถอยหลังดั่งกึ่งด้วยคกใจ
	<u>มณีพิชัย</u> (หน้า ๓๐)

การแสดงที่มีบทอุกติกครึกโครมอีกตอนหนึ่งคือตอนอภิเษกเทวีญูราชกับนางจันทวดี ในเรื่องเทวีญูนางอุลา กวีทรงกำหนดให้นางอุลาเข้ามาอาวตารในงานพิธีเพื่อชิงตัวเทวีญูราชคืน นอกจากนี้นางอุลาซึ่งเข้าคบคิดำทอนางจันทวดีด้วยความหึงหวง และคำพระฤาษีซึ่งเป็นประธานในการประกอบพิธีด้วย ความตอนนี้จะมีความสนุกสนานมาก เพราะตัวละครจะวิ่งไล่จับไล่ตีกันสนุกสนานวุ่นวาย และมีบทคำทอที่หยาบคายถึงพริกถึงขิงเป็นที่ถูกใจของผู้ชม เช่น

ไม่เกรงขามข้ามคนไปจนถึง	เข้าหอกทั้งพระธิดามารศรี
พูดคร่ำคร่ำทอนางเทวี	ทุกอริชาติชั่วชิงฝักรู
บัดนั้น	เสนาคว่าจิกเอาหัวหู
ลากอุลานำหลังออกพรังพรู	อุลาสู้อุดตบักวัดแวง
เสนีตีรันฟันฟาด	กระซอกปราดอาวุธยุตแย้ง
ถือง้าวทวนสวนวิ่งเข้าชิงแทง	ตัดแสงไถ่รุกพระบุตรี
	<u>เทวีญูนางอุลา</u> (เลขที่ ๑๖ หน้า ๓๓-๓๔)

จะเห็นได้ว่าตอนที่เป็นบทรักและบทวิวาทของตัวละครดังที่กล่าวมา ไม่ได้มุ่งในการดำเนินเรื่อง แต่เป็นการเน้นหรือขยายเนื้อเรื่อง เพื่อเป็นช่องทางในการแสดงคลกและสร้างความครื้นเครงสนุกสนานตามแบบละครนอก

๕.๑.๑.๓ มีการปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่อง

บทละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ส่วนใหญ่เป็นการนิพนธ์ขึ้นใหม่จากบทละครอุษาและนิพนธ์ตามเค้าเรื่องเดิม แต่พระองค์ทรงปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่องโดยการเพิ่มเติม ตัดทอนและเปลี่ยนแปลงเนื้อเรื่องบางตอน เพื่อให้เหมาะสมแก่การแสดงละครมากยิ่งขึ้น ดังต่อไปนี้

๕.๑.๑.๓.๑ การเพิ่มเติมเนื้อเรื่อง

- เรื่องแก้วหน้าม้า

อัครวิทย์ เรื่องรองมีความเห็นว่า เรื่องแก้วหน้าม้า น่าจะจบบริบูรณ์ ตอนที่นางมณีหรือนางแก้วหน้าม้าได้อภิเษกกับพินทอง แต่ก็ได้ผูกปมเรื่องขึ้นใหม่ให้นางทัศนาลี เดินทางมาเมืองมิดิลาแล้วเกิดมีปากเสียงกับนางมณี เพื่อให้มีบททะเลาะวิวาทระหว่างเมียน้อยกับเมียหลวง เป็นการสร้างสีสันให้แก่เนื้อเรื่องและเหมาะแก่การแสดงละครนอก (อัครวิทย์ เรื่องรอง, ๒๕๓๕ : ๔๖-๔๗) ทั้งนี้เนื่องจากในตอนที่ตัวละครหญิงเหล่านี้วิวาทกัน จะมีการคำทอกันด้วยถ้อยคำหยาบคาย เดี๋ยวร้อน บางครั้งก็ถึงขั้นทำร้ายร่างกายกัน ทำให้เรื่องมีความสนุกสนานเข้มข้นขึ้น ในบทละครนอกหลายเรื่องจึงนิยมสร้างเรื่องให้มีความขัดแย้งระหว่างเมียหลวงและเมียน้อย เพื่อให้มีความสนุกสนานเวลาแสดงละคร เช่น เรื่องไกรทอง ไชยทิศ ไชยเชษฐ โคบุตร พิภพทอง พิมสุวรรณ สังข์ทอง สุวรรณหงส์ เป็นต้น*

นอกจากนี้ก็ยิ่งทรงเพิ่มเติมเนื้อเรื่องให้พินทองได้นางสร้อยสุวรรณจันทร์จากการชนะศึก ต่อมานางสร้อยสุวรรณจันทร์มีบทบาทในการสร้างความขบขันในเรื่อง และช่วยทำอุบายให้นางแก้วหน้าม้าถอดรูป ** ทำให้ผู้ชมรู้สึกตื่นเต้นสนุกสนานยิ่งขึ้น

- เรื่องสุวรรณหงส์

เรื่องสุวรรณหงส์ตำนานอนุชยา เมื่อสุวรรณหงส์ฟื้นขึ้นแล้วพบว่า พราหมณ์เล็กที่มาช่วยเหลือมีหน้าตาเหมือนนางเกศสุริยง เพียงแต่ไม่มีหน้าอกเท่านั้น ก็พาไปเฝ้า ท้าวสุทนต์นุราชทันที แต่กรมหลวงภูวนศรณรินทรฤทธิทรงเพิ่มเนื้อเรื่องตอนนี้ ให้สุวรรณหงส์มีความเคลือบแคลงสงสัยในตัวพราหมณ์ จึงแก้งสอบถามชื่อพราหมณ์และพยายามฮ้อนวอนพราหมณ์เล็กให้ช่วยอยู่ดูแลพระองค์สักกระยะหนึ่งก่อน จากนั้นตอนที่ทั้งสองเข้าบรรทมด้วยกัน

* ดูรายละเอียดใน เสาวลักษณ์ อนันตสานต์. “บทละครนอกสมัยกรุงศรีอยุธยา”, หน้า ๑๐๓.

** ดูรายละเอียดในข้อ ๓.๖.๓.๑.๑

กวียังเพิ่มบทให้สุวรรณหงส์พินิจดูพราหมณ์เล็ก และเห็นว่ามิกิริยาทำทางเหมือนนางเกศสุริยง
ทุกอย่าง การเพิ่มบทบาทให้สุวรรณหงส์ข้างต้น ช่วยให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกตื่นเต้นระทึกใจว่านาง
เกศสุริยงจะถูกสุวรรณหงส์จับพิรุณได้หรือไม่ ทำให้เรื่องมีความสนุกสนานยิ่งขึ้น

นอกจากนี้กวียังเพิ่มบทให้นางเกศสุริยงทำกิริยาแง่งอนกับ
สุวรรณหงส์ หลังจากสุวรรณหงส์พยายามพิสูจน์ว่าพราหมณ์เล็กเป็นหญิงหรือไม่ โดยพาไปอาบน้ำ
ในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ ดังความว่า

ว่าทลางทางขึ้นผลัดผ้าทรง	ไสยขบงเจตียงกับทับอังมา
ทำมีนตึงคิ่งไกรธไกรธา	เฉยเชื่อนเบือนหน้าไม่ภาที
	สุวรรณหงส์ (หน้า ๑๔๘)

แต่ในตำนานอุชชยา พราหมณ์เล็กหรือนางเกศสุริยงเพียงแต่เล็ก
อาบน้ำเท่านั้น ตัวละครในเรื่องสุวรรณหงส์ พระนิพนธ์ในกรมหลวงวราเนตรนรินทรฤทธิจึง
มีชีวิตชีวาและมีบทบาทที่สมจริงเหมาะแก่การแสดงมากกว่า

๕.๑.๑.๓.๒ การตัดทอนเนื้อเรื่อง

การตัดทอนเนื้อเรื่องบางตอน ส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์ในการทำให้
เรื่องมีความกระชับ เพื่อให้ดำเนินเรื่องได้รวดเร็วขึ้น ดังต่อไปนี้

- เรื่องไกรทอง

แม้ว่ากรมหลวงวราเนตรนรินทรฤทธิจะทรงนิพนธ์เรื่องไกรทอง
ความตอนต้นตามเค้าเรื่องเดิม แต่ทรงเริ่มนิพนธ์เฉพาะตอนที่สำคัญตั้งแต่นางตะเภาทองลงถ้ำน้ำ
แล้วถูกชาลวันคาบไป ส่วนความก่อนหน้านี้นี้คือตอนที่ท้าวโคจรวิวาทกับท้าวแสนคาและท้าวพันวัง
จนเสียชีวิต ไม่มีความสัมพันธ์กับเรื่องตอนต่อ ๆ มาจึงทรงละเว้นเสีย

- เรื่องมณีพิชัย

เรื่องมณีพิชัยตำนานอนุชญา บางตอนมีการอธิบายความอย่างละเอียด ทำให้เรื่องยืดยาว แสดงได้ไม่สะดวก กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิจึงทรงคัดตอนเนื้อเรื่อง ให้เหมาะแก่การแสดงมากขึ้น เช่น ความเดิมกล่าวว่าเนื่องจากมณีพิชัยจะได้รู้ เทพคาจึงตั้งใจให้ ร้อนรนใจอยากไปประพาศป่า จึงเข้าเฝ้าพระบิดาเพื่อขอลาไปประพาศป่า และมีบทสรรเสริญ ทรงเครื่อง ชมม้าต้นอีกยืดยาว ในตำนานพระนิพนธ์ ได้ย่อเรื่องเหลือเพียงมณีพิชัยอยากไป ประพาศป่า จึงตั้งให้เสนาออกมาจัดทัพทันที ทำให้ดำเนินเรื่องได้รวดเร็วขึ้น จากนั้นในเรื่อง มณีพิชัยความเดิม มณีพิชัยตั้งให้เสนาออกไปค้นหาว่ากลิ่นที่หอมตลบอบอวลมีที่มาจากที่ใด เมื่อ เสนากลับมาพูดว่าพบไม้ไผ่ลำใหญ่หน้าอศุภรย์ มณีพิชัยจึงได้เสด็จออกไปดู แต่ในฉบับพระนิพนธ์ มณีพิชัยเสด็จออกไปค้นหาด้วยพระองค์เอง เป็นการคัดตอนเนื้อเรื่องตอนที่ไม่น่าจะออกไป นอกจากนี้กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิยังทรงเว้นตอนที่กล่าวถึงกรรมเก่าของนางขอพระกลิ่นที่ ว่า เนื่องจากชาติก่อนนางขอพระกลิ่นใส่ร้ายที่เลี้ยงว่าทำเสน่ห์ยาแฝดและเป็นชู้กับสามี พี่เลี้ยงจึง กลับชาติมาเกิดเป็นแม่ผัวคือนางจันทร์ ทั้งนี้พระองค์คงจะทรงเห็นว่าไม่มีความสำคัญ และ การเล่าเรื่องที่มีใจความยาว ๆ ไม่เหมาะแก่การตีพิมพ์และทำให้ดำเนินเรื่องได้ช้าลง

- เรื่องสุวรรณหงส์

เรื่องสุวรรณหงส์ ตำนานอนุชญาเลขที่ ๑๘๒ หลังจากนางเกศสุริยง ทราบว่าสุวรรณหงส์ต้องหอก ก็มีปากเสียงกับพี่เลี้ยงทั้งห้าคน และคร่ำครวญว่าจะฆ่าตัวตาย ตามสุวรรณหงส์ไป แต่กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิทรงตัดความตอนนี้ออกโดยให้นางเกศสุริยง เดินทางตามรอยเลือดสุวรรณหงส์ไปทันที จึงทำให้ดำเนินเรื่องได้รวดเร็วขึ้นกว่าเดิม

๕.๑.๑.๓ การเปลี่ยนแปลงเนื้อเรื่อง

- เรื่องแก้วหน้าม้า

เมื่อกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิทรงนิพนธ์เรื่องแก้วหน้าม้า ตาม คำเรื่องปิ่นทองกลอนสุภาพ ทรงเปลี่ยนแปลงเนื้อเรื่องให้เหมาะสมแก่บทที่จะใช้แสดงละครนอก

ในเรื่องปิ่นทองกลอนสวด นางอัปคนแสดงความสามารถในการรบกับกษัตริย์ร้อยเอ็ดพระนคร เพื่อกอบกู้นครของนางเกษรซึ่งเป็นชายอีกคนหนึ่งของปิ่นทอง แสดงให้เห็นว่านางอัปคนเป็นผู้มีคุณธรรมสูง แต่ในพระนิพนธ์บทละครนอกกรมหลวงวงษาเนตรนรินทรฤทธิ์ทรงปรับเปลี่ยนเหตุการณ์ให้พินทองหลงเข้าเมืองยักษ แล้วนางแก้วหน้าม้าแปลงเป็นชายไปช่วยรบยักษ ช่วยชีวิตพินทองได้สำเร็จ เหตุการณ์ในตอนนี้นั้นเน้นความฉลาดเฉลียวของพินทอง ให้ரசขบขันตามแบบของบทละครนอกซึ่งต่างจากกลอนสวด(อัครวิทย์ เรื่องรอง, ๒๕๓๕ : ๗๖)

ผู้วิจัยเห็นว่ากรณีที่กวีทรงปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่องเช่นที่กล่าวมา ทำให้พระนิพนธ์เหมาะแก่การแสดงละครอย่างมาก เช่น การเปลี่ยนตัวละครฝ่ายปฏิบัติเป็นยักษ จะช่วยเพิ่มสีสันให้แก่เรื่อง ได้มากกว่ากษัตริย์ที่เป็นมนุษย์ธรรมดา เพราะยักษและไพร่พลยักษจะมีรูปลักษณะแปลกตาและมีกิริยาท่าทางที่เร้าความสนใจผู้ชมได้มากกว่า นอกจากนี้การลำดับเรื่องในปิ่นทองกลอนสวด เดิมกำหนดให้นางอัปคนรบกับกษัตริย์ร้อยเอ็ดหลังจากอภิเษกกับปิ่นทองแล้ว แต่พระนิพนธ์บทละครนอกเปลี่ยนแปลงให้นางแก้วหน้าม้ารบกับยักษก่อน ได้อภิเษกกับพินทอง เพื่อให้นางแก้วหน้าม้ามีโอกาสช่วยชีวิตพินทองและทหาร ทำให้ผู้ชมเห็นว่านางแก้วหน้าม้าจะได้ครองคู่กับพินทองสมปรารถนา จะต้องผ่านการบำเพ็ญคุณความดีอย่างมาก มิใช่เพียงสามารถมีโอรสถวายพินทองแล้วจะได้รับการยอมรับจากสังคมเช่นในเรื่องปิ่นทองกลอนสวด ผู้ชมจะรู้สึกเห็นอกเห็นใจและคอยเอาใจช่วยนางแก้วหน้าม้าอยู่ตลอดเวลา การที่ผู้ชมมีอารมณ์ร่วมกับตัวละครเช่นนี้ย่อมดูละครได้สนุกขึ้นและเข้าถึงเรื่องมากขึ้น ข้อดีอีกประการหนึ่งคือกวีทรงให้นางแก้วหน้าม้าแปลงเป็นมาวพในการรบ เพื่อให้ต่อสู้ได้สะดวก และเพื่อปกปิดความจริงไม่ให้ใครทราบว่าเป็นผู้ช่วยเหลือพินทอง ทำให้เรื่องมีความซับซ้อนและสนุกสนานเข้มข้นขึ้นไปอีก

กรมหลวงวงษาเนตรนรินทรฤทธิ์ยังทรงปรับเปลี่ยนเนื้อความอีกตอนหนึ่ง คือในเรื่องปิ่นทองกลอนสวด เมื่อนางอัปคนนำโอรสมาถวายปิ่นทอง ปิ่นทองทราบทันทีว่ากุมารนั้นเป็นลูกของตนเพราะจำชามรงค์ได้ แต่ในเรื่องแก้วหน้าม้า กวีทรงเปลี่ยนให้พินทองมีความเขลาโดยกล่าวโทษนางแก้วหน้าม้าว่าขโมยลูกของนางมณีมา อันเป็นกลวิธีสร้างตัวเอกให้มีข้อบกพร่องเพื่อสร้างความขบขันตามแบบละครนอก และทรงแทรกบทตลกให้นางแก้วหน้าม้าใช้โอรสเป็นเครื่องมือในการล้อเลียนพินทองหลายครั้งด้วย

นอกจากนี้ในเรื่องปิ่นทองกลอนสวด นางอัปคนได้เปลี่ยนรูปเป็นหญิงงามก่อนอภิเษกกับปิ่นทอง แต่กวีทรงเปลี่ยนแปลงเรื่องให้สร้อยสุวรรณจันทรวางแผนให้นาง

แก้วหน้าม้าถอดรูป แก้วพินทองซึ่งรูปหน้าม้านั้นไปเผาไฟเสีย เป็นการเพิ่มบทบาทให้ตัวละคร และทำให้เรื่องมีความสนุกสนานขึ้น

กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิทรงนิพนธ์เรื่องมณีพิชัย และ
สุวรรณหงส์ตามความในตำนานอุษธา แต่เปลี่ยนแปลงเนื้อเรื่องบางตอนให้เหมาะแก่การแสดง
ยิ่งขึ้น ดังต่อไปนี้

- เรื่องมณีพิชัย

เรื่องมณีพิชัย ตอนมณีพิชัยพานางขอพระกัณเข้ามายุ่งในวัง ความ
เค็มมณีพิชัยให้เสนาเข้าไปกราบทูลท้าววิชัยราช ให้จัดทองและขบวนนางสนมกำนัลมารับนาง
ขอพระกัณ แล้วจัดพิธีอภิเษกกับนางขอพระกัณอย่างใหญ่โต ความจึงค่อนข้างยืดเยื้อและขัดแย้ง
กับความจริงที่ว่ามณีพิชัยได้นัดหมายจะไปอภิเษกกับนางจินหราธิดาพระเจ้ากรุงจีนแล้ว กรมหลวง
ภูวเนตรนรินทรฤทธิทรงเปลี่ยนแปลงเรื่องใหม่ โดยให้มณีพิชัยลอบพานางขอพระกัณมาเป็นชายา
อย่างลับ ๆ ในช่วงเวลาเดียวกันกับที่พระเจ้ากรุงจีนมีราชสาส์นมาสู่ขอมณีพิชัยให้พระธิดา ทำให้
เรื่องดำเนินไปอย่างรวดเร็ว และสอดคล้องกับพฤติกรรมของนางจันทร์ในภายหลังที่ต้องการกำจัด
นางขอพระกัณเพื่อให้มณีพิชัยรีบเดินทางไปเมืองจีน

นอกจากนี้ตอนที่นางขอพระกัณถูกไล่ความ ความเค็มมณีพิชัยเสด็จ
ไปเสียบพระนคร ทิ้งให้นางขอพระกัณบรรทมอยู่ในคาน้ำเพียงผู้เดียว เมื่อกลับมาพบนาง
ขอพระกัณมีโลหิตติดปากและมีหางแมวเสียบอยู่ที่ผม ก็ปลุกนางขอพระกัณแล้วบอกว่ามีคนมา
กัณแก๊ง นางจันทร์ซึ่งซ่อนตัวอยู่ในห้องจึงออกมาปรากฏตัว แล้วกล่าวหาว่านางขอพระกัณเป็น
ยักษ์มีผีเสื้อแปลงตัวมา ทำให้มณีพิชัยและนางขอพระกัณเสียบพระทัยจนสลบไป ต่อจากนั้น
พระอินทร์ได้ลอบลักตัวนางขอพระกัณไป แล้วแปลงเพศให้เป็นพราหมณ์เพื่อกลับมาแก้แค้นนาง
จันทร์ กวีทรงแก้ไขเรื่องตอนนี้ใหม่ให้สนุกสนานยิ่งขึ้น โดยให้มณีพิชัยบรรทมอยู่กับนาง
ขอพระกัณ เมื่อนางจันทร์เอาเลือดแมวมาทาปากนางขอพระกัณ และเอาหางแมวเสียบผมนางไว้
แล้วก็กลับไปปลุกนางกำนัลและร้องเอะอะขึ้นว่ากำลังตามจับผีกระตือกีนแมว ทำให้มีตัวละคร
หลายตัวในฉากนี้ซึ่งช่วยเพิ่มความอึกทึกครึกโครมทำให้สนุกสนาน หลังจากทำให้นางขอพระกัณ
จำนนต่อหลักฐานแล้ว นางจันทร์ก็จับนางขอพระกัณใส่หีบให้นางกำนัลนำไปทิ้งในป่า เรื่อง
มณีพิชัย ตำนานกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิจึงเหมาะสมแก่การแสดงละครนอกมากกว่า
ตำนานเก่า เพราะมีการปรับเปลี่ยนเนื้อความให้เข้มข้นขึ้น และมีช่องทางที่จะแทรกบทตลกได้มาก

เช่น คอนนางจันทระนางขอพระกัณท์แล้วถีนางขอพระกัณท์ลงทึบ คอนนางกำนัลนำนางขอพระกัณท์ ไปปลก่ขปำแล้วจึงกันวึงหนึกกลับเมืองเป็นคัน

- เรื่องสุวรรณหงษ์

ส่วนเรื่องสุวรรณหงษ์ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ทรงปรับเปลี่ยนเนื้อความคอนพราหมณ์เด็กหรือนางเกศสุริยงรบกับกุมภกษัตริ ในสำนวนอุชชยา กุมภกษัตริและนนยูเวกได้พบนางเกศสุริยงพร้อมกัน ทั้งคู่จึงเข้าต่อสู้กับนางเกศสุริยงจนเสียชีวิต แต่นางเกศสุริยงช่วยชุบชีวิตให้ใหม่ พระองค์ทรงเปลี่ยนให้กุมภกษัตริเดินทางกลับศาลาแต่เพียงผู้เดียว เมื่อได้พบนางเกศสุริยงก็หลงรัก แต่เมื่อพบว่า เป็นชายจึงเข้าต่อสู้กับนาง จากนั้นจึงกล่าวถึงนนยูเวก ในภายหลัง วิธีนี้เป็นการแบ่งแยกตัวละครออกจากกันเพื่อให้มีตัวละครสำคัญเพียงสองตัวในฉาก ทั้งยังเป็นการเน้นบทบาทของกุมภกษัตริให้เด่นขึ้น และแทรกบทตลกคอนกุมภกษัตรินี้กชอบนางเกศสุริยงไว้ด้วย

เมื่อศึกษาเนื้อเรื่องของบทละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์แล้ว พบว่ามีความเหมาะสมในการนำไปใช้แสดงละครนอกเป็นอย่างมาก เนื่องจากการดำเนินเรื่องที่รวดเร็วและมีการขยายหรือเน้นเนื้อเรื่องตอนที่แแทรกบทตลกได้ ที่สำคัญคือแม้พระนิพนธ์บทละครส่วนใหญ่จะนิพนธ์ตามเค้าเรื่องในสำนวนอุชชยาและเค้าเรื่องเดิม แต่กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ทรงปรับเปลี่ยนเรื่อง โดยการเพิ่มเติม ตัดทอน และเปลี่ยนแปลงเนื้อเรื่องบางตอนให้เหมาะสมและสอดคล้องแก่การแสดงให้มากที่สุด

๕.๑.๒ ด้านตัวละคร

เนื่องจากบทละครนอกเป็นวรรณคดีการแสดง การสร้างตัวละครจึงมีความสำคัญมาก เพราะผู้ชมจะจดจำเรื่องราวต่าง ๆ ได้ดี หรือชื่นชอบละครเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นพิเศษก็เนื่องมาจากประทับใจกับบทบาทของตัวละครต่าง ๆ ในเรื่อง

จากการศึกษาบทละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ พบว่ากวีทรงสร้างตัวละครได้เหมาะสมแก่การแสดงละครนอก ซึ่งวิเคราะห์ได้ดังนี้

๕.๑.๒.๑ สร้างตัวเอกให้มีลักษณะชวนขัน

กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์คงจะทรงเห็นว่า ตัวเอกที่มีคุณสมบัติตรงตามอุดมคติ คือตัวเอกฝ่ายชายมีความสามารถในการรบ มีความเก่งกล้าแบบวีรบุรุษ และตัวเอกฝ่ายหญิงมีรูปโฉมงดงาม มีกิริยามารยาทเรียบร้อยเป็นกุดสตรีตามความนิยมในชนบเดิมนั้นมีความจำเจน่าเบื่อ เพราะตัวเอกในวรรณคดีไทยแทบทุกเรื่องก็มีลักษณะซ้ำ ๆ กันเช่นที่ว่านี้ พระองค์จึงทรงเสนอตัวละครที่มีลักษณะต่างออกไปเพื่อสร้างความสนใจผู้ชม โดยสร้างตัวเอกให้มีลักษณะชวนขัน กล่าวคือ สร้างตัวเอกฝ่ายชายให้มีลักษณะด้อยและย่ำแย่ความบกพร่องของตัวละครเหล่านี้ ดังจะเห็นได้ว่าพินทอง เทวัญนุราช มณีพิชัย และสุวรรณหงส์ล้วนแต่ไร้ความสามารถในการรบ ขลาด เขลาและอ่อนแอ จึงมีพฤติกรรมที่ชวนหัวเราะหลายประการ* เช่น พินทองกลานเข้าไปซ่อนได้เพียงเพราะกลัวยักษ์ เทวัญนุราชป็นขึ้นรดทรงนางจันทวดีเพื่อหลบหนีนางศุภามณีพิชัยกลัวนางขอพระกัณธจับกิน สุวรรณหงส์ถูกนางเกศสุริยงหลอกช้อนกถ ฯลฯ

การได้เห็นกษัตริย์ซึ่งเป็นชนชั้นที่มีสถานภาพสูงสุดในสังคมมีพฤติกรรมที่น่าขบขันเช่นนี้ หากพิจารณาในเชิงจิตวิทยาแล้วย่อมเป็นการผ่อนคลายความเครียดของผู้ผู้ได้การปกครอง เพราะมีโอกาสได้หัวเราะกษัตริย์ซึ่งมีข้อบกพร่องและผิดพลาด และได้เห็นกษัตริย์อย่างพินทองและเจ้าเมืองพิจิตรต้องขอความช่วยเหลือจากชาวบ้านอย่างนางแก้วหน้าม้าและไกรทอง ทำให้คนดูรู้สึกพึงใจเพราะรู้สึกว่าสามัญชนมีความเก่งกล้ายิ่งกว่าชนชั้นสูง

ส่วนการสร้างตัวเอกฝ่ายหญิงให้มีลักษณะน่าสนใจสอดคล้องกับการแสดงเป็นอย่างยิ่ง ได้แก่ นางแก้วหน้าม้าและนางศุภา เหตุที่กล่าวถึงเฉพาะตัวละครสองตัวนี้เพราะทั้งสองมีความแตกต่างจากตัวเอกฝ่ายหญิงในชนบเดิมอย่างสิ้นเชิง คือ เป็นหญิงรูปร่างอัปลักษณ์และกล้าทำในสิ่งที่ขัดกับจารีตประเพณีโดยเป็นฝ่ายเสนอรักให้ชาย ถึงขึ้นปลุกปล้ำชายและมีกิริยาทำทางไม่เรียบร้อย โดยเฉพาะนางแก้วหน้าม้านั้นเป็นตัวละครที่มีนาฏกรรมมากเพราะจะมีกิริยาหุกหลักตลอดเวลา เช่น เวลาไปไหนแทนที่จะเดินไปอย่างสงบเสงี่ยมก็จะ “โศกเดินอ้ออึงประหนึ่งบ้า” หรือ “วิ่งไปวิ่งมาเป็นสิงคลิ” เมื่อพูดจากับใครก็แก้ง “ถ่ายกักรัยก้อ” ดังนั้นเพียงตัวละครที่แสดงเป็นนางแก้วหน้าม้าออกมาปรากฏตัวก็จะสามารถเรียกเสียงหัวเราะเฮฮาจากผู้ชมได้ทันที

* ดูรายละเอียดในบทที่ ๓

ส่วนใหญ่แล้วกวีจะนิยมสร้างลักษณะชวนขันเช่นนี้กับตัวละครรองมากกว่า ตัวเอกฝ่ายหญิง ตัวเอกฝ่ายหญิงที่มีลักษณะชวนขันจึงมีไม่มากนัก (รินฤทัย ตั้งจันทน์, ๒๕๓๔ : ๓๕๘) แต่ในที่นี้กวีทรงสร้างตัวเอกทั้งชายและหญิงให้มีลักษณะชวนขัน เพราะต้องการให้เหมาะสมกับประเภทวรรณคดีซึ่งเป็นละครนอก ซึ่งมุ่งให้ความบันเทิงสนุกสนานแก่ผู้ชมเป็นหลัก ทั้งนี้โดยปกติตัวเอกก็มีลักษณะโดดเด่นและเป็นจุดสนใจของเรื่องอยู่แล้ว การสร้างตัวเอกให้มีพฤติกรรมที่น่าขบขันจึงเป็นการเน้นหัตยรสในบทละครนอกให้เด่นชัดยิ่งขึ้น

๕.๑.๒.๒ สร้างตัวละครให้มีลักษณะเป็นชาวบ้าน

แม้ว่าตัวละครส่วนใหญ่ในบทละครนอกมีสถานภาพเป็นกษัตริย์ แต่ในบางครั้งตัวละครเหล่านี้ก็มีกิริยาท่าทางไม่ต่างจากสามัญชน ดังที่สุวคนธ์ จงตระกูลกล่าวว่กษัตริย์ในวรรณคดีบทละครนอกอาจมีบทบาทที่ไม่เหมาะสมแก่ฐานะและตำแหน่ง เช่น มักทำในสิ่งที่ผิด มีกิริยาท่าทางคลกเคอะเขิน ฯลฯ เพราะมุ่งที่ความสนุกสนานคลกขบขันมากกว่าคำนึงถึงคตินิยมและขนบประเพณีอันคึงาม (สุวคนธ์ จงตระกูล, ๒๕๑๓ : ๑๒๕ - ๑๓๐)

เนื่องจากกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ทรงนิพนธ์บทละครโดยคำนึงถึงการนำไปใช้แสดงละครนอกเป็นสำคัญ ดังนั้นตัวละครที่มีสถานภาพสูง เช่น กษัตริย์ เทวดา ฤๅษี ก็อาจมีบทบาทหรือแสดงพฤติกรรมเหมือนชาวบ้านทั่วไปและเล่นคลกคลุกคลีกับเสนา ทหาร หรือนางกำนัลได้เพื่อสร้างความสนุกสนานในการแสดง ตัวอย่างเช่น

ในเรื่องแก้วหน้าม้า เมื่อนางทศมาลีเดินทางมาตามพินทองที่เมืองมิตถิลาแล้วเกิดมีปากเสียงกับนางมณี นางทศมาลีได้ใช้สรรพนาม “มิ่ง-กู” พูดกับนางมณีและคำกระทบนางมณีด้วยคำที่แผ่ถนัยทางเพศ นอกจากนี้ยังแสดงกิริยาที่ไม่สมกับเป็นธิดากษัตริย์คือเดินฝ่าฝูงสนมกำนัลเข้าไปนั่งแทรกกลางระหว่างพินทองกับนางมณี

นางกษัตริย์ที่มีลักษณะเป็นชาวบ้านยิ่งกว่านางทศมาลีคือนางจันทรในเรื่องมณีพิชัย โดยเฉพาะตอนที่ใส่ร้ายนางขอมพระกลั่นว่าเป็นผีกระสือ นางจันทรแสดงกิริยาที่ไม่สมควรหลายอย่าง คือ คำนางขอมพระกลั่นอย่างหยาบคาย ถ่มน้ำลาย เอานิ้วทิ่มศีรษะนางขอมพระกลั่นแล้วถีนนางขอมพระกลั่นลงหีบ ซึ่งเป็นบทที่กวีทรงปรับเปลี่ยนใหม่จากสำนวนอยุธยาที่นางจันทรเพียงแต่พูดใส่ร้ายนางขอมพระกลั่นเป็นการเน้นกิริยาหรือพฤติกรรมตัวละครมากเท่าคำพูด

การสร้างตัวละครชั้นสูงให้มีพฤติกรรมเป็นชาวบ้านเช่นนี้ นอกจากจะเพิ่มความสนุกสนานในการแสดงแล้วยัง “ทำให้ดูเหมือนว่าคนชั้นสูงกับชาวบ้านมิได้ห่างไกลกันจนเกินไป” (ดวงมน จิตรจันทน์, ๒๕๒๔ : ๓๐๑) แม้พระมหากษัตริย์ในยุคนั้น คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก็ทรงเคยเป็นสามัญชนมาก่อน พระนิพนธ์บทละครนอกจึงสะท้อนให้เห็นว่า ไม่ว่าจะ เป็นกษัตริย์หรือสามัญชนต่างก็มีความเป็นมนุษย์เหมือนกัน ถ้าไม่มีคุณธรรมประจำใจก็อาจประพฤติไปในทางที่เสื่อมเสียได้เช่นเดียวกัน

การสร้างตัวละครอื่น ๆ ให้มีลักษณะเป็นชาวบ้านเพื่อความเหมาะสมในการแสดงที่เห็นได้ชัด คือพระอินทร์ในเรื่องมณีพิชัย และพระฤๅษีในเรื่องเทวัญนางकुลา ตัวละครทั้งสองมีฤทธิ์อำนาจและมีสถานภาพสูงกว่าคนทั่วไป แต่เมื่อพระอินทร์และพระฤๅษีเป็นตัวละครในบทละครนอกก็มีพฤติกรรมเหมือนเป็นตัวละคร กล่าวคือในเรื่องมณีพิชัย เมื่อแรกที่พระอินทร์ได้นางเกษณีเป็นชายา ก็มีการหยอกเย้ากันเช่นสามัญภรรยาผู้อื่น เมื่อนางเกษณีทรงครรภ์พระอินทร์ได้พานางกลับโลกมนุษย์ ขณะที่นางเกษณีประสูตินางของพระกลิ่น กวีทรงบรรยายว่าพระอินทร์มีความรู้สึกตื่นเต้นมาก เมื่อนางเกษณีร้องครวญครางก็เพลงร้องครวญตามไปด้วย จากนั้นก็ช่วยนางเกษณีเลี้ยงนางของพระกลิ่น โดยเป็นผู้ร้องเพลงกล่อมลูกด้วยตนเอง พฤติกรรมเช่นนี้เป็นพฤติกรรมของมนุษย์ทั่วไปนั่นเอง ส่วนพระฤๅษีในเรื่องเทวัญนางकुลา ตอนทะเลาะวิวาทกับนางकुลา พระฤๅษีได้ตอบนางकुลาด้วยถ้อยคำที่เผ็ดร้อนรุนแรงไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน ทำให้เห็นว่าพระฤๅษีเป็นมนุษย์คนหนึ่งที่ย่อมมีอารมณ์โกรธ

การที่กวีมิได้ให้ภาพลักษณ์ของพระอินทร์เป็นเทพยดาที่สูงส่งและภาพลักษณ์ของพระฤๅษีในฐานะเป็นผู้ทรงศีลที่น่าเคารพนับถือแต่เพียงด้านเดียวเท่านั้น แต่ได้แสดงให้เห็นความเป็นมนุษย์ คือมีพฤติกรรมเหมือนคนทั่วไป เพื่อให้ตัวละครทั้งสองมีลักษณะเหมาะสมที่จะเป็นตัวละครในวรรณคดีประเภทละครนอกที่เน้นพฤติกรรมที่ถึงใจคนดูและให้อารมณ์ขัน

การสร้างตัวละครให้มีลักษณะเป็นชาวบ้านเพื่อสร้างความสนุกสนานครื้นเครง จึงเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้พระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์มีความเหมาะสมในการนำไปใช้แสดงละครนอกได้ดี

๕.๑.๒.๓ ให้ความสำคัญแก่การแปลงตัวของตัวละคร

กวีทรงให้ความสำคัญแก่การแปลงตัวของตัวละครเพราะจะทำให้มีตัวละคร หลากหลายขึ้น มีการเปลี่ยนตัวละครตัวใหม่ออกแสดง ผู้ชมจะได้รู้สึกตื่นเต้นไม่เบื่อหน่าย และ เป็นการเพิ่มบทบาทให้ตัวละครด้วย อนุภาคเกี่ยวกับการแปลงตัวมีปรากฏในพระนิพนธ์ บทละครนอกถึง ๔ เรื่อง ได้แก่ เรื่องแก้วหน้าม้า ไกรทอง มณีพิชัย และสุวรรณหงส์

ในเรื่องแก้วหน้าม้า เมื่อนางแก้วหน้าม้าถอดรูปหน้าม้าออกจะกลายเป็น หญิงงาม กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิทรงเพิ่มให้สามารถแปลงเป็นมาพได้อีกครั้งหนึ่งด้วย ตัวเอกฝ่ายหญิงในเรื่องนี้จึงมีบทบาทในฐานะตัวละครสามตัว ทำให้เรื่องมีความสนุกสนานยิ่งขึ้น* กล่าวคือเมื่ออยู่ในรูปอัปลักษณ์ นางแก้วหน้าม้าจะมีกิริยาท่าทางไม่เรียบร้อยและชอบล้อเลียน พินทอง ซึ่งก่อให้เกิดอารมณ์ขันตามลักษณะบทละครนอก** แต่เมื่อเป็นนางมณี จะมีคุณสมบัติ ตรงตามอุดมคติเหมือนนางในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ และเมื่ออยู่ในร่างมาพจะมีความสามารถในการรบ สำหรับบทบาทดังกล่าวไม่มีปรากฏในเรื่องปิ่นทองกลอนสวด ซึ่งเป็นเรื่องดั้งเดิมของเรื่อง แก้วหน้าม้า การที่กวีทรงกำหนดบทบาทให้ตัวเอกฝ่ายหญิงแปลงเป็นชายอาจเป็นความนิยมของกวี ในยุคนั้น ดังที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงกำหนดให้นางบุษบาในเรื่องอิเหนา มีร่างเป็นชายในนามอุณากรรณ หรือกวีอาจมีพระดำริคล้ายกวีร่วมสมัยว่าผู้หญิงที่น่าจะมีพฤติกรรม เยี่ยงชายคือรบได้ ดังปรากฏว่าผู้หญิงในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นมีความเก่งกล้าสามารถ เช่นเดียวกับชายดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๓ สุวรรณฯ เกรียงไกรเพชร ได้ตั้งข้อสังเกต เกี่ยวกับเรื่องแก้วหน้าม้าว่า เนื่องจากพินทองมีนิสัยขลาดและไม่มีความสามารถในการรบ นางแก้วหน้าม้าจึงต้องแสดงฝีมือในการรบแทน ในเรื่องนี้นางแก้วหน้าม้าจึงเป็นทั้งตัวพระเอกและ นางเอกพร้อม ๆ กันนับว่าแปลกกว่าตัวนางในเรื่องอื่น ๆ ทั้งหมด (สุวรรณฯ เกรียงไกรเพชร, ๒๕๑๘ : ๒๒๔)

*ในเรื่องปิ่นทองกลอนสวดซึ่งเป็นต้นเค้าของเรื่องแก้วหน้าม้า นางแก้วหน้าม้าไม่ได้ แปลงเป็นชาย

**ดูอุควิทช์ เรื่องรอง. "การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องแก้วหน้าม้า", หน้า ๕๕-๑๐๐.

ในเรื่องไกรทอง กวีคงอนุภาคการแปลงตัวไว้ตามเค้าเรื่องเดิม กล่าวคือตัวละครที่เป็นพระเจ้าได้แก่ ชาลวัน นางวิมาลาและนางเลื่อมตาขรรณสามารถแปลงเป็นมนุษย์ได้ เนื่องจากการแปลงตัวเอื้อต่อการแสดง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนที่ตัวละครที่มีโฉมมนุษย์มีความสัมพันธ์กับมนุษย์ เช่น เมื่อชาลวันลักนางตะเกาทองมาเป็นภรรยา และต่อมานางวิมาลาตกเป็นภรรยาของไกรทอง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะเชื่ออย่างชาลวันและนางวิมาลาจะต้องสามารถแปลงเป็นมนุษย์ได้

อนึ่งยังมีตัวละครบางตัวกวีทรงกำหนดให้แปลงตัวเพื่อความสนุกสนานในการแสดงละคร ได้แก่ พระอินทร์ในเรื่องมณีพิชัย และกุมภภักษ์ในเรื่องสุวรรณหงส์ เพราะเมื่อแปลงตัวแล้วจะมีบุคลิกลักษณะชวนขันทั้งรูปตักขณ์ การแต่งกายและกิริยาท่าทาง ในเรื่องมณีพิชัยคอนตันที่ทรงนิพนธ์ขึ้นใหม่ ทรงให้พระอินทร์แปลงตัวเป็นคนบ้าเมากัญชาทำกิริยาบ้าไปต่าง ๆ เช่น ทำท่าเหมือนลิง หัวเราะแล้วร้องไห้ นิ่งหาหา พุดพึมพำคนเดียว ฯลฯ ส่วนในเรื่องสุวรรณหงส์ตำนานอุรุขากล่าวไว้เพียงสั้น ๆ ว่ายักษ์กุมภภักษ์แปลงเป็นพราหมณ์โคโดยไม่มีรายละเอียดอื่น ๆ แต่อย่างไรก็ตาม กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์จึงทรงปรับเปลี่ยนเนื้อความใหม่โดยบรรยายให้เห็นรูปตักขณ์และการแต่งกายของกุมภภักษ์ว่ามีลักษณะเป็นตัวตลก คือมีรูปร่างอ้วน หัวล้าน สวมต่างหูห่วงโสรง ห่มผ้าขาวม้าและใส่ถูกประจำที่ทำจากหอยโข่ง การแปลงตัวของพระอินทร์และกุมภภักษ์จึงสร้างความหรรษาแก่ผู้ชมอย่างมาก

ในเรื่องมณีพิชัยและสุวรรณหงส์ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ทรงนิพนธ์ตามบทละครตำนานเก่าคือให้ตัวเอกฝ่ายหญิงแปลงเป็นพราหมณ์เพื่อไม่ให้พระสวามีจำได้และเพื่อให้มีความปลอดภัยในการเดินทาง การที่กวีกำหนดให้ตัวละครแปลงเป็นพราหมณ์นับว่ามีความเหมาะสมแก่การแสดงมาก เพราะพราหมณ์สามารถเดินทางรอนแรมไปยังที่ต่าง ๆ ได้ ถ้ากำหนดให้แปลงเป็นนักบวชในพุทธศาสนาชื่อพระสงฆ์ จะทำให้ไม่เหมาะสมที่จะอยู่ใกล้ชิดกับตัวละครอื่น ๆ ในเรื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับตัวละครหญิง (มนตรี มีเนียม, ๒๕๓๑ : ๗๕-๘๐) ในที่นี้นางขอมพระกลิ่นและนางเกศสุริยงได้แปลงเป็นพราหมณ์น้อยทำให้แลดูน่ารักน่าเอ็นดู ประการสำคัญคือหลังจากตัวละครแปลงตัวแล้วมักจะมิบทรำชมความงามของตัวละครแปลงนั้น เช่น รำดูขมขม เป็นการแสดงความชื่นชมตนเองที่แปลงตัวได้งดงามและเปลี่ยนบรรยากาศให้นำรื่นรมย์ (พัฒน์ พรหมสมบัติ, สัมภาษณ์) นับว่าบทแปลงตัวนี้มีส่วนสัมพันธ์กับการแสดงอย่างมาก

นอกจากนี้ในเรื่องสุวรรณหงส์ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ทรงปรับเปลี่ยนบทแปลงตัวของนางเกศสุริยงให้เหมาะสมแก่การแสดงยิ่งขึ้น กล่าวคือในตำนานอุรุขาพระอินทร์

แปลงตัวให้นางเกศสุริยงโดยตัดถันของนางออกแล้วนำไปแขวนไว้ที่กิ่งไม้ แล้วตั้งว่าเมื่อต้องการแปลงเป็นหญิง ให้กลับมากเอาถันติดไว้ดั้งเดิม ซึ่งเวลาแสดงจริง ๆ อาจตีท่าบทรณีลำบากหรือตีทำไม่ได้ พระองค์จึงทรงปรับให้แสดงได้ง่ายขึ้นโดยบรรยายว่าพระอินทร์ช่วยแปลงเพศให้เป็นพรานหมณ์และยังเนรมิตธำมรงค์ให้เป็นนางนิมิตกลับไปอยู่แทนตัวนางเกศสุริยงที่เมืองมัตตังด้วย

การแปลงตัวของตัวเอกฝ่ายหญิงในเรื่องแก้วหน้าม้าและสุวรรณหงส์ยังทำให้ผู้ชมดูละครอย่างสนุกสนานมากขึ้น เพราะผู้ชมย่อมทราบคิดว่าตัวเอกฝ่ายหญิงปลอมแปลงมา แต่ตัวเอกฝ่ายชายรู้ไม่เท่าทันจึงมักถูกหลอกให้หลงกล ทำให้ผู้ชมขบขันและคอยเอาใจช่วยให้ตัวเอกฝ่ายชายทราบความจริงเพื่อให้เรื่องจบลงอย่างมีความสุข

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่ากรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิทรงให้ความสำคัญแก่การแปลงตัวของตัวละครโดยคำนึงถึงความเหมาะสมในการแสดงมากที่สุด ทั้งที่เป็นการดำเนินเรื่องตามเค้าเรื่องเดิม และการเพิ่มอนุภาคการแปลงตัวเพื่อให้ตัวละครมีบทบาทที่หลากหลายขึ้น คือมีพฤติกรรมต่าง ๆ กันไปตามแต่ละจะแปลงเป็นตัวใด นอกจากนี้ยังทำให้ผู้ชมไม่เบื่อเพราะตัวละครไม่ซ้ำซากจำเจอีกด้วย

๕.๑.๒.๔ ให้ความสำคัญแก่ตัวละครอมนุษย์

ตัวละครอมนุษย์ในพระนิพนธ์บทละครนอก มีทั้งอมนุษย์ฝ่ายดีที่เป็นผู้ช่วยเหลือตัวเอก และอมนุษย์ที่เป็นตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์ ได้แก่ ยักษ์พาลราชและบริวาร ในเรื่องแก้วหน้าม้า ซาลวันและบริวารจระเข้ ในเรื่องไกรทอง นางकुลาและนกกอินทรี ในเรื่องเทวัญนางकुลา พระอินทร์ในเรื่องมณีพิชัย พระอินทร์และยักษ์กุมภภณช์ ในเรื่องสุวรรณหงส์

ตัวละครอมนุษย์เหล่านี้มีบทบาทในการดำเนินเรื่อง คือ ช่วยแก้ไขอุปสรรคและปัญหาต่าง ๆ ให้ตัวเอก ทำให้เรื่องดำเนินต่อไปได้โดยไม่ติดขัด และช่วยเสริมคุณลักษณะเด่นของตัวเอกทั้งทางตรงและทางอ้อม*

* ดูบทที่ ๓

ในการแสดง ตัวละครมนุษย์จะได้รับความสนใจจากผู้ชมอย่างมากเพราะมีลักษณะเด่นที่ต่างจากตัวละครทั่วไป ทั้งการแต่งกายและรูปลักษณ์ เช่น ตัวละครที่เป็นสัตว์ก็จะสวมหัวเป็นรูปสัตว์นั้น นอกจากนี้ส่วนใหญ่จะมีฤทธิ์เดชในตนเอง เช่น มีเวทมนตร์คาถา สามารถแปลงตัวและเนรมิตสิ่งของต่าง ๆ ได้ มีพลังกำลังมาก ฯลฯ จึงเป็นการสร้างบรรยากาศด้านอิทธิปาฏิหาริย์ที่ทำให้ผู้ชมรู้สึกตื่นตาตื่นใจ ตัวละครมนุษย์บางตัวยังมีบทบาทเป็นตัวละคร เช่น พระอินทร์ในเรื่อง นพพิชัย และกุมภกษัตริย์ในเรื่อง สุวรรณหงส์ ดังได้กล่าวมาแล้ว ตัวละครมนุษย์ที่มีความโดดเด่นที่สุดในพระนิพนธ์บทละครนอกเห็นจะได้แก่นางकुลา ในเรื่อง ท้าวบุญนางकुลา เพราะเป็นตัวเอกของเรื่อง และต่างจากตัวละครมนุษย์อื่น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีบทบาทเป็นตัวละครประกอบหรือเป็นตัวละครแบบฉาบ (Typed Character) ที่มีบทบาทในระยะสั้น ๆ เท่านั้น นางकुลาเป็นตัวละครที่มีลักษณะชวนขันทั้งรูปร่างหน้าตาและกิริยาท่าทาง คือ ตาพอง นมยานโดงเตง อ้วนพุงพลุ้ย ขอบตงเตี้ยเอะอะไว้วาย พุดจาโพงผางหยาบคายโดยไม่เกรงกลัวใครจึงเป็นตัวละครสำคัญที่ช่วยสร้างความครื้นเครงในเรื่องได้เป็นอย่างดี

ตัวละครมนุษย์จึงเป็นตัวละครที่ช่วยเพิ่มสีสันและความบันเทิงให้แก่บทละครนอก และทำให้การแสดงมีความสนุกสนานยิ่งขึ้น

๕.๑.๒.๕ เพิ่มบทบาทให้ตัวละครประกอบ

แม้ตัวละครประกอบ เช่น ทหาร นางกำนัล ชาวบ้าน ฯลฯ จะเป็นตัวละครปลีกย่อยและไม่มีความสำคัญในการดำเนินเรื่องมากนัก แต่ในพระนิพนธ์บทละครนอก กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ทรงสร้างให้ตัวละครเหล่านี้มีส่วนในการสร้างอารมณ์ขัน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๕.๑.๒.๕.๑ เรื่องแก้วหน้าม้า

- กุมภกษัตริย์

กุมภกษัตริย์เป็นนายด่านเมืองอัษฎ์ กวีทรงกำหนดให้มาฆพหรือนางแก้วหน้าม้ารับกับกุมภกษัตริย์ก่อนเพื่อล้อเลียนพินทองที่มีนิสัยขลาดกลัว เมื่อพาดราชปรากฏตัวพินทองก็ยิ่งแสดงอาการหวาดกลัวมากขึ้น ไปอีกเป็นการเรียกเสียงหัวเราะจากผู้ชมด้วยการขำล้อข้อบกพร่องของตัวเอกฝ่ายชาย โดยการเพิ่มตัวละครประกอบฝ่ายปฏิบัติขึ้นอีกตัวหนึ่ง

- พี่เลี้ยงของพินทอง

เมื่อเปรียบเทียบกับปิ่นทองกลอนสด พบว่ากวีทรงเพิ่มบทบาทให้ พี่เลี้ยงของพินทองเพื่อย้ำให้เห็นความเขลาและความฉลาดของพินทอง คือให้พินทองขอคำแนะนำ จากพี่เลี้ยงคอนนางแก้วหน้าม้าของถวายตัวเป็นสนมแตกต่างกันว่า* แสดงว่าพินทองขาดปัญญาในการแก้ปัญหา และให้พี่เลี้ยงตำหนิพินทองที่หวาดกลัวภัยอย่างมาก** ลักษณะนี้จะมีเฉพาะใน บทละครนอกเท่านั้น เนื่องจากในบทละครในจะเน้นความแตกต่างระหว่างกษัตริย์กับสามัญชน จะมีบ้างก็เพียงพี่เลี้ยงหยอกล้อราชโอรส แต่ก็มีสัมมาคารวะอยู่ในที่ เช่น กรณีประชันดาหยอกล้อ อีเหนา (อารดา ฤมิตร, ๒๕๑๕ : ๑๑๒) การให้ตัวละครที่มีสถานภาพต่ำกว่าติเตียนตัวเองเป็น ประโยชน์ในการแสดงเพราะทำให้ผู้ชมเห็นข้อบกพร่องของตัวเองอย่างชัดเจนและรู้สึกขบขันที่ ตัวเองถูกตำหนิด้วย

- ทหาร

แม้ว่าบรรดาทหารของเมืองมิดิลาจะไม่ใช่ตัวละครที่มีความสำคัญ แต่กวีทรงกำหนดให้ตัวละครเหล่านี้สร้างความครึกครื้นในเรื่อง โดยบรรยายให้เห็นสภาพของ ทหารที่แตกตื่นตกใจเมื่อทราบข่าวคอกอยู่ในเมืองยักษ์ เช่น วิ่งหนีไปซ่อนตัวกันซุกนุ่นนุ่นวาย เอาฟูก มาห่ม ร้องให้เสียงดังกึกก้องไปทั้งเรือ ฯลฯ ทำให้เกิดความอึกทึกครึกโครมในเวลาแสดงละคร มีผลให้ผู้ชมรู้สึกสนุกสนานเพราะขบขันพฤติกรรมต่าง ๆ ของตัวละครเหล่านี้

- ดาชาย

ในเรื่องปิ่นทองกลอนสด นางทับคนเป็นผู้เข้าไปทวงสัญญาจาก พินทองในวัง แต่กรมหลวงภูวนศเรนวิทรฤทธิ์ทรงเปลี่ยนให้ดาชายซึ่งเป็นพ่อแม่ของ นางแก้วหน้าม้าเป็นผู้เข้าไปทวงสัญญาแทนเพื่อให้ดาชายแสดงท่าทางหวาดกลัวต่าง ๆ ตอนที่ถูก ท้าวมงคลราชคาดโทษ เป็นการเพิ่มความขบขันในเรื่อง

* ในเรื่องปิ่นทองกลอนสด ปิ่นทองบ้ายเบี่ยงให้นางทับคนตามเข้าไปในวังโดยไม่ได้ ปรึกษาพี่เลี้ยง

** ในเรื่องปิ่นทองกลอนสด ไม่มีตัวละครยักษ์จึงไม่มีอนุภาคนี้

๕.๑.๒.๕.๒ เรื่องไกรทอง

- ชาวเมืองพิจิตรและบริวารจระเข้

ตัวละครทั้งสองกลุ่มนี้มีบทบาทคล้ายคลึงกัน คือช่วยสร้างความสนุกสนานและความตลกขบขันในเรื่อง กล่าวคือ ตอนไกรทองตามชาววันลงมาที่ลำทองนั้น เมื่อบรรดาบริวารจระเข้พบเข้าก็ตื่นตกใจพากันหลบหนีไปซ่อนตัวกันจนวาย จากนั้นไกรทองก็จับตัวชาววันขึ้นไปบนบก เมื่อชาวเมืองพิจิตรเห็นชาววันก็แสดงกิริยาหวาดกลัวอย่างมาก กวีทรงบรรยายพฤติกรรมของตัวละครทั้งสองกลุ่มในลักษณะที่คล้ายกัน คือ มีกิริยาท่าทางชวนหัวเราะ เช่น วิ่งหนีตะเกียกตะกายจนเนื้อผ้าหลุด นั่งพับอยู่กับที่เพราะทำอะไรไม่ถูก ร้องเอะอะเสียงดัง ฯลฯ เป็นการสร้างความครื้นเครงสนุกสนานให้แก่การแสดง

- ขุนนางเมืองพิจิตรและบริวาร

ขุนนางเมืองพิจิตรและบริวารมีบทบาทตอนไปตัดไม้มาปลูกโรงพิธีให้ไกรทอง กวีทรงกำหนดให้คนเหล่านี้เผชิญกับสัตว์ป่าที่ดุร้าย เช่น แรด เสือ ช้าง จนต้องวิ่งหนีเอาตัวรอดอย่างไม่คิดชีวิต เป็นการสร้างความสนุกสนานและเปลี่ยนบรรยากาศในเรื่องก่อนจะถึงตอนสำคัญของเรื่อง คือตอนไกรทองปราบชาววัน

๕.๑.๒.๕.๓ เรื่องมณีพิชัย

- ไอรศกษัตริย์ร้อยเอ็ดพระนครและชาวเมืองป่าดล

ตัวละครเหล่านี้มีบทบาทตอนนางเกษมณีเลือกคู่ กวีทรงบรรยายให้เห็นอุปนิสัยที่ชวนขันของตัวละครเหล่านี้ เพราะต่างก็หวังจะได้นางเกษมณีเป็นคู่ครอง เช่น ถูกขึ้นอาบน้ำแต่งตัวตั้งแต่คึก ผึกทำท่าเจ้าชู้กรูมกรูม ทำยักคิ้วทลิวตา บางคนก็ตะเมอกอดเสาะและกอดจูบเพื่อนของตนเพราะหลงคิดว่าเป็นนางเกษมณี ฯลฯ จนเกิดการทะเลาะวิวาทกันจนวายไปหมด นับว่ากวีทรงสร้างตัวละครได้เหมาะสมแก่การแสดง เพราะในการแสดงละครนอกตัวละครจะแสดงให้ตลกทุกครั้งเมื่อมีโอกาส เป็นการสร้างความสนุกสนานให้แก่ผู้ชม

- กุนดั่งและทหารจีน

กุนดั่งเป็นราชทูตที่พระเจ้ากรุงจีนตั้งให้นำราชสาส์นมาถวายท้าวพิชัยนุราชเพื่อขอร้องมณีพิชัย กุนดั่งเป็นตัวละครที่กวีสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในการแสดง เพราะ

ในบทละครเรื่องมณีพิชัยตำนานอยุธยา นั้น พระเจ้ากรุงจีนฝากราชสาส์นมากับพ่อค้าสำเภาซึ่งไม่มีบทบาทใด ๆ ในเรื่อง กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิจึงทรงปรับเปลี่ยนโดยทรงกำหนดให้ขุนนางจีนคือกุนดิงเป็นผู้ยกทัพมาเมืองอยุธยาโดยตรง ดังนั้นจึงมีการเพิ่มตัวละครที่เป็นทหารจีนขึ้นอีกจำนวนหนึ่งด้วย ในการแสดงตัวละครเหล่านี้จะเป็นผู้สร้างความสนุกสนานในเรื่อง เพราะมีบทบาทได้ตอบกับทหารไทยด้วยภาษาจีนปนไทย ทำให้เกิดความสมจริงและทำให้ผู้ชมขบขัน นอกจากนี้ยังทำให้เรื่องมีความครึกครื้นขึ้นเพราะมีการยกทัพมาอย่างเอิกเกริกอีกด้วย

- นางสนมกำนัล

ดังได้กล่าวมาแล้วว่ากรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิทรงปรับเปลี่ยนเรื่องมณีพิชัยจากตำนานอยุธยา ตำนานเดิมพระอินทร์เสด็จมาลี้ภัยนางขอมพระกลิ้งกลับไป แต่ตำนานที่เป็นพระนิพนธ์ทรงให้นางจันทร์จับนางขอมพระกลิ้งใส่หีบให้นางกำนัลหามไปทิ้งในป่า เป็นการเพิ่มบทบาทให้นางสนมกำนัลเหล่านี้ เช่น ให้โขนจำและพวกสนมเกี่ยวพาราตีและล้อเลียนกันระหว่างที่นางขอมพระกลิ้งไปปล่อยป่า นอกจากนี้ยังมีบทที่นางสนมนำหีบที่ใส่นางขอมพระกลิ้งไปทิ้ง แล้วชิงกันวิ่งหนีกลับเมืองเพราะกลัวนางขอมพระกลิ้งจะจับกิน ทำให้เรื่องมีความสนุกสนานยิ่งขึ้น

๕.๑.๒.๕.๔ เรื่องสุวรรณหงส์

- กุมภกษัตริย์

กุมภกษัตริย์เป็นตัวละครประกอบที่มีความสำคัญยิ่งเพราะเป็นตัวละครชูโรงในเรื่อง หากเปรียบเทียบกับตำนานอยุธยา จะพบว่าพระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิให้ความสำคัญแก่กุมภกษัตริย์มากขึ้น บทเดิมเมื่อกุมภกษัตริย์เห็นพราหมณ์เด็กนอนอยู่ในศาลาของตน ก็ตรงเข้าไปตีพราหมณ์เด็กหรือนางเกศสุริยงทันที แต่กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิทรงเพิ่มบทให้กุมภกษัตริย์เกิดความรู้สึกพิงใจในรูปโฉมของพราหมณ์เด็กเพราะคิดว่าเป็นหญิง แต่เมื่อเปิดเสื้อดูแล้วทราบว่าเป็นชายจึงตรงเข้าไปตีพราหมณ์ ทำให้ผู้ชมรู้สึกขบขันที่เห็นกุมภกษัตริย์เสียน้ำ นอกจากนี้ยังกำหนดให้กุมภกษัตริย์มีความสามารถมากขึ้นคือสามารถแปลงตัวเป็นพราหมณ์ได้ตัวเองโดยไม่ต้องให้นางเกศสุริยงช่วยแปลงให้เหมือนในตำนานเก่า ทั้งยังให้นางเกศสุริยงปรึกษาและขอความเห็นจากกุมภกษัตริย์ก่อนทุกครั้ง เช่น ตอนหาทางรับอาสาแก้ไขสุวรรณหงส์ และตอนวางแผนซ่อนกลสุวรรณหงส์ ที่สำคัญคือในตำนานอยุธยากล่าวว่ากุมภกษัตริย์เป็นผู้โยนไก่อ้นางเกศสุริยงฆ่าเพื่อให้เลือดไก่ไหลปนกับเลือดของนาง แต่กรมหลวงภูวเนตร

นรินทรฤทธิทรงแก้ไขให้กุมภกษัตริย์เข้าใจเสียก่อนแล้วโยนให้นางเกศสุริยง เพื่อให้แสดงได้ง่ายขึ้น และหลีกเลี่ยงไม่ให้นางเกศสุริยงต้องฉีกอกไก่ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ดูโหดร้ายไม่เหมาะที่จะเป็น พฤติกรรมของตัวเอกฝ่ายหญิง และทำให้กุมภกษัตริย์มีบทบาทโดดเด่นขึ้นด้วย

กุมภกษัตริย์จึงเป็นตัวละครที่ได้รับการเพิ่มและปรับเปลี่ยนบทบาทใหม่ เพื่อให้เหมาะสมแก่การแสดงมากที่สุด และหากมีบทบาทตอนใดที่แสดงได้ยากก็จะทรงแก้ไข ให้ตีท่าบทได้ง่ายขึ้น ดังเช่นตอนที่ท้าวสุทัญนุราชแนะนำให้สุวรรณหงส์ทำอุบายทดสอบ พราหมณ์เล็ก ตำนวนเดิมกล่าวว่ากุมภกษัตริย์มีหุทธิพิสัยจึงได้ยื่นข้อความทั้งหมด แต่กรมหลวง ภูวเนตรนรินทรฤทธิทรงปรับบทให้กุมภกษัตริย์ลอบเข้าไปแอบฟังทำให้ตัวละครแสดงได้ง่ายกว่าเดิม และทำให้ผู้ชมเป็นคนที่สนใจมากขึ้น เป็นต้น

- นนยูเวก

นนยูเวกเป็นน้องชายของกุมภกษัตริย์ ในตำนานอุบายดาอนนาง เกศสุริยงได้กุมภกษัตริย์เป็นบ่าว นนยูเวกมีบทบาทร่วมไปกับกุมภกษัตริย์โดยช่วยกุมภกษัตริย์รบกับ พราหมณ์เล็กหรือนางเกศสุริยงแล้วเป็นฝ่ายแพ้ กุมภกษัตริย์และนนยูเวกจึงถวายเป็นข้ารับใช้นาง เกศสุริยงพร้อมกัน กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิทรงเปลี่ยนให้นนยูเวกมีบทบาทเพิ่มขึ้น โดย ให้นนยูเวกไปหาอาหารที่ชายทะเล เมื่อคอกปลาวาฬได้ก็หามกลับมาศาลา ระหว่างนั้นกุมภกษัตริย์รบ กับนางเกศสุริยงเพียงลำพัง เมื่อนนยูเวกมาถึงกุมภกษัตริย์จึงแนะนำให้นนยูเวกรู้จักกับนางเกศสุริยงซึ่ง เป็นเจ้านายของตน นางเกศสุริยงจึงขอให้นนยูเวกอยู่เฝ้าศาลาระหว่างที่กุมภกษัตริย์เดินทางติดตามตน ไปเมืองไอยร์ตัน ทำให้กุมภกษัตริย์และนนยูเวกมีบทบาทโดดเด่นขึ้นและเป็นตัวของตัวเอง นอกจากนี้ กวียังแทรกบทตลกตอนนนยูเวกแอบซุบซิบชมโฉมนางเกศสุริยงกับกุมภกษัตริย์ แต่ถูกกุมภกษัตริย์ ทำให้ผู้ชมเกิดความขบขัน

การเพิ่มบทบาทให้ตัวละครประกอบและปรับเปลี่ยนให้ตัวละคร ประกอบมีบทบาทเด่นขึ้นดังที่กล่าวมา ทำให้บทละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตร นรินทรฤทธิมีความเหมาะสมแก่การนำไปใช้เป็นบทแสดง เพราะส่วนใหญ่ตัวละครเหล่านี้จะมี ส่วนสำคัญในการสร้างความสนุกสนานและความตลกขบขันซึ่งเป็นจุดประสงค์ของการแสดง ละครนอก

จากการศึกษาพระนิพนธ์บทละครนอกพบว่ากรมหลวงวงศาเนตร
นรินทรฤทธิ์ทรงสร้างตัวละครได้เหมาะสมและสอดคล้องกับการแสดง พระองค์ทรงปรับเปลี่ยน
บทให้ตัวละครแสดงและตีทำบทได้ง่ายขึ้น และทรงกำหนดให้ตัวละครมีบทบาทเด่นกว่าใน
ตำนานเดิม

ตัวละครทุกประเภทในพระนิพนธ์บทละครมีส่วนสำคัญในการสร้าง
ความบันเทิงให้แก่ผู้ชมเพราะละครนอกมีหัตยรสเป็นรสหลัก นอกจากกวีจะทรงสร้างตัวเอกให้มี
ลักษณะชวนขัน คือให้ตัวเอกฝ่ายชายมีลักษณะด้อยและมีการกระทำที่ผิดพลาด สร้างตัวเอก
ฝ่ายหญิงให้มีรูปอัปลักษณ์และมีพฤติกรรมนอกรีต เช่น เข้าปลุกปล้ำชายแล้ว ยังสร้างตัวละคร
อื่น ๆ ให้มีบทบาทในการสร้างความตลกขบขันและความสนุกสนานในเรื่องด้วยเช่นกัน กล่าวคือ
ทรงกำหนดให้ตัวละครที่มีสถานภาพสูงมีพฤติกรรมคล้ายชาวบ้านทั่วไป เช่น วิวาทคำทอ
คบตีกัน และพูดจาหยาบคายเพื่อให้ถูกใจผู้ชม และเพิ่มตัวละครที่มีลักษณะเป็นกลุ่มคน เช่น
ทหาร นางกำนัล ชาวเมือง ฯลฯ ให้เด่นชัดเพื่อสร้างความสนุกสนานและอีกทีก็กรีกโครมใน
การแสดง

กวีทรงใช้ตัวละครมนุษย์ช่วยสร้างบรรยากาศที่ชวนตื่นตาและ
เร้าความสนใจผู้ชม เพราะตัวละครเหล่านี้มีรูปลักษณ์แปลกตา และมีอิทธิฤทธิ์แตกต่างจาก
ตัวละครอื่น ๆ ทั้งยังมีอนุภาคของการแปลงตัวทำให้มีการเปลี่ยนตัวละครใหม่ออกแสดง ผู้ชมจะ
ไม่รู้สึกเบื่อหน่าย และทำให้ตัวละครตัวหนึ่ง ๆ มีบทบาทหลากหลายขึ้น ด้วยเหตุนี้พระนิพนธ์
บทละครนอกจึงนำไปใช้แสดงละครได้ดี เพราะมีการสร้างตัวละครได้เหมาะแก่การแสดงดังกล่าว

๕.๑.๓ ด้านการใช้ภาษา

เนื่องจากบทละครนอกเป็นวรรณคดีการแสดง การเลือกใช้คำใน
การประพันธ์จึงต้องให้เหมาะแก่การแสดง และให้คล้องกับรสนิยมของผู้ชมซึ่งเป็นชาวบ้าน จากการ
ศึกษาพระนิพนธ์บทละครนอกพบว่ามีการใช้ภาษาได้เหมาะสม ดังต่อไปนี้

๕.๑.๓.๑ การใช้ภาษาพูด

กวีทรงใช้ภาษาพูดในพระนิพนธ์บทละครนอกบางตอน ทั้งในบทบรรยายความและในบทสนทนา คำที่ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นภาษาที่ชาวบ้านใช้ในชีวิตประจำวัน ทำให้สื่อความกับผู้ชมได้ชัดเจนและเข้าใจได้ง่าย ตัวอย่างเช่น

๕.๑.๓.๑.๑ การใช้ภาษาพูดในบทบรรยายความ เช่น

บัดนั้น	นางกาตติโงไหว้ท่วมหัว
นั่งเหยียดตีนกินเล่นสบายตัว	นางถามถึงผ้าแล้วพูดจา
	<u>เทวีอุณางคฤา</u> (เลขที่ ๑๖ หน้า ๔๒)

กวีทรงกล่าวถึงนางคฤาว่านั่งกินอาหารอย่างสบายใจและใช้คำบรรยายตรง ๆ ว่านั่งเหยียด “ตีน” และใช้คำเรียกเทวีอุณางคฤาว่า “ผ้า” ทั้งที่เทวีอุณางคฤายังไม่ได้เป็นสามีของนางคฤา ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมแก่การบรรยายพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีนิสัยหยาบคาย เช่นนางคฤา กวีจึงใช้คำว่าเหยียดตีนแทนที่จะใช้คำสุภาพว่าเหยียดเท้า ส่วนคำว่า “ผ้า” นั้นเป็นคำที่นางคฤาใช้เรียกเทวีอุณางคฤาจนติดปากเพราะหมายจะได้เป็นสามีอย่างเต็มที่ ดังนั้นแม้ในบทบรรยายความกวีก็ทรงใช้คำว่า “ผ้า” แทนตัวเทวีอุณางคฤาด้วย

ครั้นฝั่งศพแมวแล้วมิช้า	ก็กลับมาปราสาททุกโศ
ปลุกนางสาวสวรรค์กำนัดใน	เล่าไกลต่อแหลกระแควืบ
	<u>มณีพิชัย</u> (หน้า ๗๒)
เมื่อนั้น	นางจันทร์สารระแนได้สดศค
ควักก้อนแล้วตอนพระไอรต	อย่ากำสรดเศร้าหมองไม่ต้องการ
	<u>มณีพิชัย</u> (หน้า ๘๐)

นางจันทร์เป็นพระชนนีของพระมณีพิชัยจึงมีฐานะเป็นนางกษัตริย์ แต่กวีทรงใช้คำกริยา “คอแหล” และ “สารระแน” แทนคำว่า ดริศ หรือ พูด เพื่อแสดงให้เห็นว่านางจันทร์มีความประพฤติเหมือนไพร่ เช่น คำทอผู้อื่นอย่างหยาบคาย ถ่มน้ำลายรดและยกเท้าถีบนางขอพระกลั่น ฯลฯ เป็นการเลือกใช้คำได้เหมาะแก่พฤติกรรมของตัวละคร

อำนาจนันทิฤทธิวิสา
เลือกครุอยู่คี่ก็มีมา

หญิงอาบทราบแสร้งมึงษา
เกลียวหาพราหมณ์โคด้วยคอกใจ
สุวรรณหงส์ (หน้า ๑๔๘)

ความตอนนี้ กล่าวถึงพราหมณ์เล็กขณะอาบน้ำในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งพระฤทธิวิสาว่าหากสตรีลงอาบจะมีโลหิตไหลออกจากร่างกาย ในที่นี้กวีทรงใช้คำว่า “เลือกครุ” ซึ่งเป็นภาษาชาวบ้าน เพื่อการสื่อความที่ชัดเจนว่าเป็นเลือกประจำเดือนซึ่งจะมีเฉพาะผู้หญิง มีไรเลือกครุรวมค้ำที่หมุนเวียนอยู่ในร่างกาย ดังนั้นแม้นางเกศสุริยจะแปลงเป็นพราหมณ์ แต่แท้จริงแล้วเป็นผู้หญิงจึงมีเลือดไหลออกมาตามที่พระฤทธิวิสาไว้

๕.๑.๓.๑.๒ การใช้ภาษาพูดในบทสนทนา เช่น

หน้าเหมือนหน้าม้าตาจะเข้
ดูมิใช่ผิวชู้คู่กับมึง

เสเพลถิ่นที่ไม่มีถึง
พระ โกรธา คำอิงคตบตี
แก้วหน้าม้า (เล่ม ๑ หน้า ๓๖)

แม้ว่าพินทองจะเป็นโอรสกษัตริย์และเป็นตัวเอกของเรื่อง แต่ก็พูดคำว่า “ผิว” และใช้สรรพนาม “มึง - กู” เหมือนชาวบ้านทั่วไป ทั้งนี้อาจเป็นเพราะคู่สนทนาคือนางแก้วหน้าม้าเป็นผู้ที่พินทองเกลียดชังและชอบด่าทออยู่เสมอ ๆ กวีจึงกำหนดให้พินทองพูดจาหยาบคายกับนางแก้วหน้าม้า เพื่อแสดงให้เห็นว่าพินทองปากจัดคล้ายสตรี และเพื่อเพิ่มความสนุกสนานในเรื่องด้วย

บัดนั้น
กูไปทำถูกไว้ให้เจ้านาย

นางแก้วตอบไปตั้งใจหมาย
พูดพาดงอ้มพรายไปมา
แก้วหน้าม้า (เล่ม ๒ หน้า ๒๔)

ในที่นี้นางแก้วหน้าม้าตอบนางสนมกำนัลว่าระยะเวลาที่ตนหายหน้าไปนั้นได้ไป “ทำถูก” ไว้ให้พินทอง เป็นการใช้ภาษาพูดแฝงนัยทางเพศเพื่อก่อให้เกิดอารมณ์ขันตามแบบละครนอก

ถึงจะรู้พระมณีนีคู่ครอง
ยกทัพเจ้ากามาให้หลานก็ตามบุญ

จะขัดข้องเกียจกันหันหัน
จะลองจูนคู่สักตั้งไม่ฟังกัน
มณีนีชัย (หน้า ๓๑)

ความตอนนี้เป็นตอนที่ท้าวพิชัยนุราชกล่าวกับนางจันทรวา ถึง
 มณีพิชัยจะได้นางขอพระกลืนเป็นชายาก่อนไปอภิเษกกับธิดาพระเจ้ากรุงจีนก็ไม่เป็นไร หาก
 พระเจ้ากรุงจีนไม่พอพระทัยและจะยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาจริง พระองค์จะลงตั้งทัพรับมือคู่ศึกที่
 ในที่นี้ท้าวพิชัยนุราชเรียกชาวจีนว่า “เจ๊ก” ซึ่งเป็นคำที่คนไทยใช้เรียกคนจีนและใช้คำว่า “จูน” ซึ่ง
 เป็นภาษาพูด หมายความว่า ชันหรือปะทะไว้ ทั้งนี้เนื่องจากการพูดกับมเหสีที่มีความ
 สนุกสนม และเป็นการปรามไม่ให้นางจันทรตื่นตกใจจนเกินเหตุ นอกจากนี้ยังมีนัยแฝงว่า
 พระองค์ไม่มีความเกรงกลัวพระเจ้ากรุงจีนจึงเรียกว่า “เจ๊ก” แสดงว่าไม่ยกย่องนับถือแต่ประการใด

นั้นแน่โลหิตยังติดปาก	นำเหียนรอกกินแมวเข้าไปได้
ว่าแล้วถือเหียนเดินเข้าไป	ส่องหน้าถูกตะไก่ทันที
	<u>มณีพิชัย</u> (หน้า ๑๕)
พูดหัวเราะเยาะเย้ยพระมณี	เข้าได้หม่อมคนนี่ดีหนักหนา
ถูกพระอินทร์กินสัตว์ยัคควิหาร	ยังจะมาร้องให้รำไรรัก
	<u>มณีพิชัย</u> (หน้า ๑๖)

คำที่นางจันทรใช้กับนางขอพระกลืนนั้นล้วนแต่เป็นคำหยาบคายและ
 เป็นภาษาชาวบ้านทั้งสิ้น เช่นความตอนนี้นางจันทรใส่ร้ายนางขอพระกลืนว่าเป็นผีกระสือกินแมว
 โดยใช้คำว่า “ชั๊ด” แทนคำว่ากิน และกล่าวว่าเป็นสิ่งที่น่า “เหียนรอก” แทนคำว่ากลืนเหียนและ
 อยากอาเจียน ทำให้ผู้ชมรู้สึกว่านางจันทรเป็นคนพูดจาหยาบคาย และสมกับเป็นตัวละคร
 ฝ่ายปฏิปักษ์อย่างสมบูรณ์แบบ

การใช้ภาษาพูดในพระนิพนธ์บทละครนอกจึงเป็นการเลือกใช้ภาษาที่
 แสดงลักษณะนิสัยของตัวละคร และสร้างบรรยากาศให้ผู้ชมรู้สึกว่านางจันทรเป็นกลุ่มเดียวกัน เพราะใช้
 ภาษาของชาวบ้านหรือผู้ชมละคร ทั้งยังเป็นภาษาง่าย ๆ สื่อความได้ชัดเจน

นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบว่ากวีทรงนิพนธ์ใช้คำเสริมท้ายประโยคและ
 คำอุทานในบทสนทนาทำให้ภาษาที่ใช้คล้ายคำพูดที่ตัวละครพูดได้ตอบกันจริง ๆ ทำให้สมจริง
 บทละครของกรมศิลปากรบางตอนก็ใช้บทพระนิพนธ์เป็นบทพูด ไม่ต้องร้อง ทำให้ดำเนินเรื่องได้
 รวดเร็วขึ้น ตัวอย่างเช่น

พระจึงมีบัญชาว่าไป	หวยเจ้าจ้งไรทรักกษณ์
คู่ศรัยสุวรรณจันทร์	แก้วหน้าม้า (เล่ม ๑ หน้า ๑๒)
ผิวเจ้าเอาไปใครจะห้าม	ไม่กลัวความม้วยมรณฎาโฉน
น้อยหรืออ้ออิงขึ้นมึงมัน	แก้วหน้าม้า (เล่ม ๖ หน้า ๑๖)
นี่ตีทัพจับมาฎาจำอะ	ข้าตามชุดมือไว้หรือนั้น
มากวนกันเก้อเก้อเออะไร	เหมือนกันแหละวะไม่รักใคร
เอะนี่ไปไหนหนอพ่อเจ้า	โกรทอง (หน้า ๑)
เมื่อนั้น	ดูเถิดกะข่มเหงหาเกรงไม่
ได้การแล้วหวยเฮยเสนา	ถอยออกไปเสียให้ห่างไม่จ้างวาน
	มณีพิชัย (หน้า ๕๖)
	มาเกิดทุกเกล้าอย่าเศร้าหมอง
	เทวีอุณาอุลา (เลขที่ ๑๖ หน้า ๘)
	ท้าวศุทัฎราชตำรวลระ
	อย่าช้าจงทำตามคำพราหมณ์
	สุวรรณหงส์ (เลขที่ ๖ หน้า ๒๐)

๕.๑.๓.๒ การไม่เคร่งครัดในการใช้คำราชาศัพท์

แม้ว่าบทละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิจำนวน ๔ เรื่อง จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับกษัตริย์ ได้แก่ เรื่องแก้วหน้าม้า เทวีอุณาอุลา มณีพิชัยและสุวรรณหงส์ แต่ กวีทรงนิพนธ์บทละครดังกล่าวโดยไม่เคร่งครัดในการใช้คำราชาศัพท์ ทั้งที่พระองค์ทรงเป็น พระบรมวงศานุวงศ์ต้องใช้ราชาศัพท์ในชีวิตประจำวันอยู่เป็นประจำ ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะทรง คำนึงถึงผู้ชมส่วนใหญ่ว่าเป็นชาวบ้าน ไม่ค่อยมีความรู้เรื่องคำราชาศัพท์มากนัก จึงทรงใช้คำ ธรรมดาหรือคำราชาศัพท์แบบที่ชาวบ้านสามารถเข้าใจได้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ข้าเป็นเมียหลวงมาถ่วงคำ	สอนให้เมียว่าทุกถึงตัน
	แก้วหน้าม้า (เล่ม ๖ หน้า ๑๖)

นางแก้วหน้าม้าพูดกับพินทองว่า ตนเองเป็นมเหสีเอกของพินทองแต่นาง
ศรัยสุวรรณจันทร์เป็นเพียงสนม ไม่ควรจะให้มาถ่วงกินคำว่ โดยเรียกตนเองเป็นถ้อยคำสามัญที่
ชาวบ้านใช้กันว่า “เมียหลวง” และเรียกศรัยสุวรรณจันทร์ว่า “เมีย”

บอกว่าเราไซริไม่สบาย
เสียนหนามถึงโคนัน ไม่มี

ให้เชิญพระลูกชายโถมศรี
ให้รีบงดิเร็วพลัน
แก้หน้าม้า (เล่ม ๔ หน้า ๒)

ท้าวมงคลราชใช้คำกริยาว่า “ไม่สบาย” แทนคำว่าประชวร และเรียกพินทอง
โดยใช้คำราชาศัพท์แบบชาวบ้านว่า “พระลูกชาย” แทนพระโอรส

เมื่อนั้น
แต่คอยคอยสร้อยเส้าเป่าใจ

นางทัศนาลีศรีโส
ไม่เห็นพระผัวนั้นมาธานี
แก้หน้าม้า (เล่ม ๖ หน้า ๔๑)

กวีทรงใช้คำแทนพินทอง
“พระผัว” ในบทบรรยายความ

ซึ่งเป็นพระสวามีหรือพระภักดาของนางทัศนาลีว่า

พระมารดาว่าไอ้พระลูกเอ๊ย
เหมือนคุณามาถ่วงเอาดวงใจ

ผู้ใดเลยจะช่วยแก้ไข
แม่ไม่ขอยู่จะสู้ตาย
เทวัญนางฤดา (เลขที่ ๑๕ หน้า ๑๐)

นางชีวิกาเรียกเทวัญนุราชว่า “พระลูก” แทนที่จะเรียกว่า “พระโอรส” หรือ
เรียกว่า ลูก

ผูกคิ้วนี้หน้าระอาอาย
มิได้คิดพิสมัยไมตรี

โถมฉายขุนข้อมหอมองศรี
ที่จะมีลูกผัวกถั่วอยู่ไฟ
มณีพิชัย (หน้า ๑๑-๑๒)

กวีทรงกล่าวว่านางเกษณีซึ่งเป็นธิดาของท้าววรกรรณไม่ยอมมีครอบครัว โดย
ใช้คำว่า “ลูก” และ “ผัว”

เมื่อนั้น
เจ็บช้ำน้ำจืดคิดถึงตัว

ขอพระกลิ่นขนพองตยองหัว
กอดบาทพระเจ้าผัวเข้าไศกี
มณีพิชัย (หน้า ๑๘)

ในที่นี้กวีทรงใช้คำว่า “พระเจ้าผัว” แทนพระสวามี หรือ พระภักดาเมื่อ
กล่าวถึงมณีพิชัย

ในบางครั้งเมื่อกริใช้คำราชาศัพท์ ทรงซ่อนคำซึ่งเป็นคำแปลไว้ด้วยเพื่อให้ผู้ชม
เข้าใจความหมายได้ทันที เช่น

เมื่อนั้น
รู้ใจในระแบบแบบคายน

บุษบงงามเลิศเลิศฉาย
ของภายายภักตาศามี
มณีพิริย (หน้า ๑๒)

จึงครัดเรียกศุภนิศาคริสะไก่
เป็นกุศตทั้งสองเคยครองกัน

เข้ามาใกล้รับมิ่งถึงขวัญ
จึงได้เจ้าสาวสวรรคมาเวียงชัย
มณีพิริย (หน้า ๖๘)

เมื่อนั้น
กราบชุกไปพลันทันใด

พระสุวรรณหงษมังคมไหว
โดยในบุบถแต่ต้นมา
สุวรรณหงษ์ (หน้า ๑๔๓)

เนื่องจากบทละครนอกเป็นวรรณคดีที่ไม่เน้นขนบธรรมเนียมประเพณีอันเป็น
แบบแผนเดกเช่นละครใน จึงไม่จำเป็นต้องใช้คำราชาศัพท์อย่างเคร่งครัดนัก ดังจะเห็นได้ว่า
บางครั้งกริทรงใช้คำราชาศัพท์แบบชาวบ้าน คือใช้คำว่า “พระ” นำหน้าคำสามัญ เช่น พระฝั
พระถูกชาย หรือใช้คำตรงตัว เช่น ฝั เมีย ก็สามารถสื่อความได้ชัดเจน ทั้งนี้หากจะใช้
คำราชาศัพท์อย่างถูกต้องจริง ๆ อาจทำให้คำในวรรคมีจำนวนเกินกว่าที่ฉันทลักษณ์กำหนดไว้ และ
จะทำให้กระบวนกลอนมีความเย็นเข้อไม่เหมาะแก่การแสดงละครนอกที่ต้องการดำเนินเรื่องที
กระชับ รวดเร็ว นอกจากนี้ละครนอกยังนิยมยั่วล้อข้อบกพร่องของตัวละครที่เป็นกษัตริย์ หากใช้
คำธรรมดาแทนคำราชาศัพท์จะให้อารมณ์ขันมากกว่า ตัวอย่างเช่น

คิดพลางอย่างขึ้นบนแท่นทอง
กลัวจะไม่พินภัยภุมภักดิ์

กอดเจ้าเส้าหมองไม่มีขวัญ
ทรงธรรม์คตาน ไท่ถ่เข้าได้เตียง
แก้วหน้าม้า (เล่ม ๔ หน้า ๒๘)

โมโหโกรธาณันต์ดาเขียว
ตกเขมรออกแต่วังแรไป

ฉวยไม้เรียวขบฟันก็มันได้
เขียนให้สมน้ำหน้าถูกกาถิ
มณีพิริย (หน้า ๒๔)

จะเห็นได้ว่ากวีทรงบรรยายกิริยาท่าทางของพินทองและท้าววรกรรมโดยใช้คำ
ธรรมดาทั้งสิ้น

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าคำราชาศัพท์เป็นภาษาที่บ่งบอกความแตกต่างทางชนชั้น
ระหว่างกษัตริย์และสามัญชน แต่ในบทละครนอกต้องการแสดงให้เห็นว่ากษัตริย์ก็คือมนุษย์ปุถุชน
จึงอาจมีการกระทำที่ผิดพลาดหรือมีข้อพร่องที่น่าขบขันได้เช่นกัน ดังนั้นการบรรยายพฤติกรรม
ของตัวละครจึงไม่จำเป็นต้องใช้คำราชาศัพท์อย่างเคร่งครัดตามแบบแผน นอกจากนี้การใช้
คำสามัญ คำราชาศัพท์แบบชาวบ้าน และคำราชาศัพท์ที่ซ่อนคำแปลไว้ด้วยยังสื่อความให้ผู้ชม
เข้าใจความได้ชัดเจนด้วย

๕.๑.๓.๓ การใช้คำหยาบคาย

ตัวละครบางตัวในพระนิพนธ์บทละครนอกมีสีปากจัดจ้านโดยไม่จำกัด
สถานภาพ เพศหรือวัย เช่น ท้าวมงคลราช พินทอง นางแก้วหน้าม้าหรือนางบงกช และนางทศมาถิ
ในเรื่องแก้วหน้าม้า นางตะดาวทอง นางวิมาลา และนางเลื่อมถายวรรณ ในเรื่องไกรทอง
เทวีอุณรุท นางศุภา และพระฤๅษี ในเรื่องเทวีอุณนางศุภา ท้าววรกรรมและนางจันทร์ ในเรื่อง
มณีพิชัย และสุวรรณหงส์ ในเรื่องสุวรรณหงส์

ทั้งนี้เนื่องจากการแสดงละครนอกมีจุดประสงค์สำคัญในการสนทนความบันเทิง
ให้ตรงกับรสนิยมของผู้ชมซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวบ้าน กวีจึงใช้คำเผ็ดร้อน หยาบคาย เพื่อช่วยเสริม
การแสดงให้ออกกรต มีความสนุกสนานเข้มข้นถึงอกถึงใจผู้ชม และยังมีรสอดคล้องกับ
เนื้อความซึ่งมักเป็นตอนที่มิชอบทักท้วงใคร่ครุ่ หรืออะอะตึงตึงเพราะมีการโต้เถียงหรือวิวาทกัน
ดังตัวอย่าง

ฟังพาทิ	ภูมิเคืองขัดอชฌาไศรย
ชีนักรู้กราดควาโคไป	ผัวมึงอยู่ไหนอีกถิ
เที่ยวทำตอแหลลกระเตเต้น	หน้าคาราแปนไม้บัลลิตี
ทิ้งลูกเที่ยวเล่นทำเช่นนี้	ปราณีกับว่าน่าไม่อาย

โศกห้วงไปเสียให้หัน
อับปริเวียงวังอิหยังหลาย

จงทองทองชนไม่รู้หาย
คบชายเปนปีไม่มีตัว
แก้วหน้าม้า (เล่ม ๖ หน้า ๑)

ความตอนนี้อยู่ในเรื่องแก้วหน้าม้า คือนางแก้วหน้าม้านำโอรสมาถือเถียน
พินทองแล้วถูกพินทองดำ ว่า เห็นได้ว่าพินทองเป็นตัวละครชายที่ปากจัด แม้จะมีสถานภาพเป็น
กษัตริย์และเป็นตัวเอกของเรื่อง ก็สามารถพูดจาหยาบค้ายได้เช่นเดียวกับตัวละครอื่น ๆ

เมื่อนั้น
ชิชะลูกสาวท้าวเทวา
นางขอพระกลั่นเจ้ากินแมว
อิหน้าขาวไข่ปอกคอกกระทือ

นางจันทร์ค่อนนางแล้วพลงว่า
มาทำตัวชั่วช้าให้เขาถือ
จับตัวได้แล้วอย่าไขเถื่อ
ยังจะไม่รับฤว่ากระไร
มณีพิชัย (หน้า ๑๔)

เมื่อนั้น
เหมอีผีกระตือคือจริงวา
มิงไปกินแมวต่างข้างตำรับ
ยังพูดจาแก้ไขไว้เม็ค
ปากยังติด โทหิตอยู่แดงจ้ำ
ยังจ้อจ้อคอตแหลพูดแก้ตัว

นางแม่ฟัวตัวดิยขึ้นชี้หน้า
ยังลอยหน้าถืองอไค้อิงเพชร
ยังไม่หัดบมองเขมั้นเห็นเต็คเต็ค
ว่าเขาเที่ยงมาใใให้กับตัว
หางแมวยังคาจะฉาหัว
มิงชาติชั่วเสียแล้วกินแมวหลาย
มณีพิชัย (หน้า ๑๖)

ความตอนนี้อยู่ในเรื่องมณีพิชัย คือนางจันทร์ใ้ร้ายนางขอพระกลั่นว่าเป็น
ผีกระตือกินแมว คำที่นางจันทร์ด่านางขอพระกลั่นมีความคล้ายคลึงกับที่ชาวบ้านใช้คำกันจริง ๆ
เช่น อีคอกกระทือ อีใจเพชร คอตแหล ชาติชั่ว ฯลฯ ซึ่งนับเป็นคำพูดที่รุนแรงและหยาบค้ายมาก
เมื่อนำไปใช้ในการแสดง จะทำให้ผู้ชมเกิดอารมณ์ร่วมไปกับตัวละคร คือมีความสงสาร เห็นใจ
นางขอพระกลั่นและเกลียดชังนางจันทร์มากขึ้น

บัดนั้น
ตัวคันทหาหน้ามิดทำฮือฮือ
ถูกสาวท้าววิเรนทร์เป่นหลาน
หยาบช้าน่าลองตักสองตัง
เที่ยวคู่ผู้ชายฮือคายโง
มิงคำถูกตักกรเอง

ติทราว่าฮือฮือน้อยไปฤ
มิงคำทอกก็ไมถือโทษมิง
ฮือตามาญมิงมาอ้วงทำหวงหึง
หากมิงเป่นหญิงถูกกรังเกรง
โมโหมากปากปิ้งโจงเอง
ฮือโคงเตงตาพองท้องพลุ้ย
เทวัญนางकुลา (เลขที่ ๑๖ หน้า ๓๔)

ข้อความที่ยกมาข้างต้น เป็นตอนที่พระฤาษีวิวาทกับนางकुลาในเรื่องเทวัญนางकुลา แม้เนื้อหาจะเป็นการด่าว่ากัน แต่แทนที่จะให้ความรู้สึกโกรธหรือเจ็บแค้น กลับทำให้ผู้ชมเกิดความขบขันเนื่องจากการล้อเลียนนางकुลาซึ่งมีรูปลักษณ์ชวนหัวเราะ เช่น “ฮือโคงเตง” หมายถึงนางकुลามีนมขาน “ฮือท้องพลุ้ย” เป็นการล้อว่านางकुลาอ้วนพุงขึ้น เป็นต้น การใช้คำหยาบคายในพระนิพนธ์บทละครนอกจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดทัศนียภาพ และเป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของละครนอก

ดวงมน จิตรจ้านงค์กล่าวว่คำพูดในบทละครนอกดูเผื่อร้อนถึงใจ เหตุหนึ่งน่าจะเป็นเพราะเคยเป็นละครของชาวบ้านมาก่อน (ดวงมน จิตรจ้านงค์, ๒๕๒๔ : ๒๕๒) นอกจากจะช่วยเพิ่มความสนุกสนานแล้ว การใช้คำหยาบคายซึ่งเป็นภาษาชาวบ้านยังทำให้ผู้ชมรู้ดีว่าเป็นเรื่องใกล้ตัวเพราะพบเห็นอยู่ในชีวิตประจำวัน จึงมีความรู้สึกคล้อยตามตัวละครและสามารถรับรสวรรณคดีต่าง ๆ ได้เต็มที่

ในตอนที่เป่นบททะเลาะวิวาทระหว่างเมียน้อยเมียนหลวง นอกจากตัวละครจะด่าทอกันด้วยถ้อยคำเผ็ดร้อนรุนแรงแล้ว ยังนิยมเสียดสีกันด้วยคำที่แฝงนัยทางเพศอันเป่นลีลาการพูดที่ชาวบ้านใช้กัน เช่น

ประชวรนั้นฉินใดในกิงจา
ทั้งมคหมอสอนั่งสพรั่งพร้อม
ออกถอบข้างอย่างนี้จึงมิไป

พ่อนี้หนองค้ร้อนดังนอนไฟ
เป่นเหล่าล้อมซ้อนขับไม้ขับได้
ทั้งหมอใหญ่หมอน้อยคอยอยู่ถาน
แก้วหน้าม้า (เล่ม ๖ หน้า ๕๒)

การที่นางทศมาลีกล่าวเช่นนี้ เพราะพินทอง ไม่ยอมออกไปรับนางที่หน้าค่าน โดยอ้างว่าป่วย แต่เมื่อนางทศมาลีพบว่าพินทองอยู่กับชายอื่น ๆ อย่างสุขสบายดี นางทศมาลีจึงกล่าวประชดว่าพินทองมีหมอดีคอยดูแลปรนนิบัติ มีทั้ง “หมอใหญ่” ซึ่งหมายถึงนางมณี และ “หมอน้อย” คือนางสร้อยสุวรรณจันทร์ จึงไม่ยอมเดินทางกลับเมืองโรมวิถิ ทำให้นางมณีไม่พอใจ จึงเกิดการโต้เถียงกันขึ้น

น้อยเขยน้อยหรือ	ยังรื้อแตนงอนก่อนว่า
เชื่อตัวหัวรัยักพุดจา	ข้าหรือจะว่าให้พาไป
ถ้าว่าให้พาเจ้าเข้าห้อง	เห็นคล่องไม่พักพักไถ
หรือโถมเข้าเกล้าคองไม่ถึงใจ	จะกลับไปหากินที่ถิ่นเคย
จะนางช่างว่าไม่หาหัว	เห็นตัวคอแหกเจ้าแม่เอ๊ย
นั่งฝ้ายเข้าหัวให้หัวชย	เหลือเคยอีกเจ้าข้าเจ้าใจ
หรือเมืองพิชิตร์คิดจะคิด	มาหาพิชิตร์ถ้าทำได้
แก้งเปรียบเปรยเย็บเยาะ โยไพ	ค้อนควักผลักไสอยู่ไปมา
	<u>ไกรทอง</u> (หน้า ๗)

ความตอนนี้อยู่ในเรื่อง ไกรทอง ตอนนางวิมาลาและนางเดือนฉายวรรณวิบาท หิงหวงกับนางตะเภาทอง โดยนางตะเภาทองขอร้องให้นางวิมาลาช่วยอ้อนวอนชาลวันให้พานางไปส่งเมืองมนุษย์ นางวิมาลาจึงได้ตอบด้วยความหิงหวงว่า ถ้าขอให้ชาลวันพานางตะเภาทองเข้าห้องจะง่ายกว่า หรือว่าอยู่กับชาลวันนั้นไม่ถึงใจจะกลับไปหาผู้รักที่ถิ่นเดิม หรือว่าชายชาวเมืองพิชิตร์นั้นน่าเบื่อแล้วนางตะเภาทองจึงมาเสาะหารสร์กใหม่ ๆ กับจะเซ้งถึงในลำทอง

การไม่ปิดบังเรื่องกามารมณ์และยังใช้เป็นข้อใหญ่ใจความที่จะประชันฝีปากเอาแพ้ชนะกัน เป็นลักษณะเด่นของวรรณศิลป์ชาวบ้าน(ดวงมณ จิตรจำนงค์, ๒๕๒๔ : ๓๐๒) นอกจากนี้ผู้ชมจะได้ชมการแสดง ซึ่งเป็นตอนที่ตัวละครโต้เถียงคำทอกันเสียงดังเอะอะเป็นที่ครึกครื้นตามแบบละครนอกแล้ว ยังสนุกสนานกับการปะทะคารมของตัวละคร ได้เอาใจช่วยตัวละครหรือรอดูว่าฝ่ายใดจะมีฝีปากคมกว่า สามารถคำอีกฝ่ายหนึ่งได้เจ็บแสบถึงใจกว่ากัน ถ้อยคำที่ใช้ก็เป็นคำอย่างที่ชาวบ้านใช้คำกันจึงเป็นที่ถูกอกถูกใจของผู้ชม บางตอนก็มีการเสียดสีกันด้วยคำเปรียบเปรย โดยแฝงนัยทางเพศอย่างมีศิลปะ เป็นการเพิ่มความสนุกสนานในการแสดงให้เข้มข้นขึ้นด้วย

๕.๑.๓.๔ การใช้คำชวนชวนขัน

การแสดงละครนอกมีจุดประสงค์ในการเสนอความบันเทิงสนุกสนานเป็นข้อใหญ่ นอกจากความตลกขบขันจะเกิดจากพฤติกรรมชวนหัวเราะของตัวละครต่าง ๆ แล้ว ภาษาก็เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ก่อให้เกิดหยอเย้ยเพราะช่วยบรรยายให้เห็นบุคลิกลักษณะกิริยาท่าทาง แม้กระทั่งความรู้สึกนึกคิดของตัวละคร การใช้ภาษาที่ชวนชวนขันจึงเป็นส่วนเสริมให้การแสดงสื่อความหมายได้ชัดเจนขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

คนนั่งถัดมาข้างนี้รูปชี้เหว่	คาดะเข้หนดคราถึงเง่าหู
ขนอรกรอุราไม่น่าดู	ช่างฮ้วนอันผู้ผู้เหมือนงูดิน
คนที่นั่งข้างนั้นชี้พื้นมาก	ไม่กินหมากปากเขียวเป็นตูดผืน
เจ้าคนโน้นพาลจะล้ำคำทมิฬ	ที่จะกินข้าวทุ่งพุดพุดัน

มณีพิชัย (หน้า ๑๐)

ตัวละครที่กวีทรงกล่าวถึงนี้เป็นโอรสกษัตริย์ร้อยเอ็ดพระนคร ที่มาชุมนุมกันในงานเลือกคู่ของนางเกษณี ความน่าขบขันอยู่ตรงที่กวีพรรณนาให้เห็นรูปลักษณะของตัวละครที่ชี้ชี้ชี้เหว่ แทนที่จะมีรูปโฉมงดงามต้องดาชวนให้เลือกเป็นคู่ครอง เช่น บางคนมีตารี มีขนอก และหนดครารกรุงรัง รูปร่างฮ้วนแต่ย์ บางคนมีชี้พื้นเกรอะกรัง ริมฝีปากเขียวคล้ำ บางคนรูปร่างฮ้วนลงทุ่งและผิวคำ โดยใช้อุปมาเปรียบเทียบกับชวนจำและเข้าใจง่าย เพราะเป็นสิ่งที่ผู้ชมเคยพบเห็นหรือรู้จักดี เช่น คาดเหมือนจระเข้ ฮ้วนเหมือนงูดิน ปากเขียวเหมือนคนตูดผืน ฯลฯ เมื่อผู้ชมเห็นตัวละครที่มีรูปร่างหน้าตาตลก แล้วได้ฟังคำวิพากษ์วิจารณ์ของท้าววรรณดั่งที่กล่าวมาก็จะยิ่งรู้สึกขบขันมากขึ้น

รูปกายกลายเป็นพราหมณ์งามเต็มที	มวยมีที่ท้ายทอยเท่าหอยขม
ฮ้วนม่อค้อคอกนอกศอกปม	มีหนดคราเผ้าหมพาดจะไล่้ง
ใส่ตุ้มหูดูเหมือนแหวนแฉวนย่านยาว	ห่มผ้าขาวม้ามั่งนุ่งดาโง
จนเขมขัดเอาเชือกเกลียวเข้าเหนียวโยง	ประจำร้อยหอยโข่งเข้าแขวนคอ
คพาย่ามใหญ่ยาวราวกระตอบ	น้องชายชอบชมที่งามดิหนอ
เจ้าพราหมณ์เห็นนิมิตรเหมาะหัวเราะงอ	เหมือนพราหมณ์ที่สีขอเที่ยวขทาน

สุวรรณหงส์ (เลขที่ ๖ หน้า ๑๓)

ตามปกติแล้วพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้ทรงศีลจะมีบุคลิกลักษณะที่น่าเลื่อมใสศรัทธา แต่เมื่อกุมภกษัตริย์แปลงตัวเป็นพราหมณ์โตกลับแลดูน่าขันมากกว่า เพราะมีรูปร่างอ้วนเตี้ย ที่คอมีเนื้อนูนออกมาเป็นหนอก ข้อศอกเป็นปุ่มปม ไร้หนวดและเคราแต่กลับมีผมค่อนข้างน้อย ดังนั้นแม้จะเกล้าผมมวยเหมือนพราหมณ์อื่นก็มีผมอยู่เพียงกระจุกเล็กนิดเดียว นอกจากนี้ยังสวมต่างหูอันใหญ่และแขวนตุกประจำที่มีลักษณะแปลกประหลาด ก็เป็นตุกประจำที่ทำจากเปลือกหอยโข่งร้อยเข้าด้วยกันเป็นพวงและสะพายขำใบใหญ่ กุมภกษัตริย์ไม่ได้แต่งชุดขาวเหมือนพราหมณ์ทั่วไป แตุ่่งใส่วางและห่มผ้าขาวม้าแทน และยังเอาเชือกมาผูกเอวแทนเข็มขัดด้วย เมื่อแปลงตัวเสร็จนางเกศสุริยงและนนδυเวกต่างหัวเราะชอบอกชอบใจ และเข้าหากุมภกษัตริย์ว่าดูเหมือนพราหมณ์ที่เดินถือขอร้องเพลงขอทาน ในการแสดง แม้ผู้ชมจะเห็นการแต่งกายของตัวละครที่แสดงเป็นกุมภกษัตริย์หรือพราหมณ์โตอยู่แล้ว แต่การได้ฟังบทร้องที่กล่าวพรรณนาเปรียบเทียบร่วมไปด้วยจะทำให้เกิดความรู้สึกคล้อยตามและรู้สึกขบขันยิ่งขึ้น เช่น ที่กวีเปรียบเทียบว่าผมมวยเล็กเท่าหัวหอมขมต่างหูใหญ่ราวกับแหวน ขำใบใหญ่เหมือนกระตอบ เป็นต้น

ครั้นถึงพระถานชานชลา	ก็หยุดยั้งหน้ากะป้อหลอ
ทำกล้าแก้วแล้วทำกล้าจอนดวงอ	หัวร่อร้องให้หลายประการ
พูดพรั่าพำพิมซิมเซา	หาหาเกาหิดจิดทุ่งศรีาน
ทำทำถึงทะ โมน โทนถนนลาน	กราบกรานหม้อดั่งกำนันด่าปรีอ
	มณีพิรัช (หน้า ๒๑)

ความตอนนี้อยู่ในเรื่องมณีพิรัช ตอนพระอินทร์แปลงเป็นคนเข้ามาในงานเลือกคู่ของนางเกษณี กวีทรงใช้คำที่ชวนขบขันบรรยายพฤติกรรมต่าง ๆ ของพระอินทร์หรือเจ้าบ้า เช่น ทำหน้า “กะป้อหลอ” หมายถึงทำหน้าเหลวหลอ เซ่อซ่า ทำท่า “ถึงทะโมน” หมายถึงหลุดหลิกไม่อยู่หนึ่ง นอกจากนี้ยังช่วยให้รายละเอียดเกี่ยวกับการแสดง เช่น ถ้าตัวละครทำท่าเกาหัวหรือเกาตามเนื้อตัวผู้ชมอาจไม่ทราบว่าเป็นอะไร แต่บทร้องที่ว่า “หาหาเกาหิด” จะช่วยให้เข้าใจมากขึ้น หรือผู้ชมเห็นตัวละครทำท่ากราบไหว้หม้อใบหนึ่งและได้ฟังคำบรรยายว่า “กราบกรานหม้อดั่งกำนันด่าปรีอ” ก็จะทราบทันทีว่าเจ้าบ้าอุปถัมภ์เพราะหม้อดั่งกำเป็นหม้อสำหรับอุปถัมภ์ และคนที่อุปถัมภ์มักจะด่าปรีอเพราะเมาชา ดังนั้นภาษาที่เป็นถ้อยคำจะช่วยเสริมภาษาท่าทางให้สื่อความหมายได้ชัดเจนขึ้น

นอกจากนี้ก็ยังใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการสร้างความขบขันโดยตรง เช่น ให้ตัวละครพูดล้อเลียนหรือเข้าเหย้ากัน ดังตัวอย่าง

พี่ก็เป็นเผ่าหงส์วงศ์กษัตริย์	ผ่านสมบัติวัดสระเกษวิเศษศรี
อยู่ณเข็ชรเมรุทองผ่องไสภี	ข้าพวงศืทั้งเพเป็นเสนา
สมบัติพัคคะแกะก็มีมาก	ไม่จนยากหรือกขอดเสนาหา
มีทั้งขันกะโหลกโคกกะตา	พุ่มฝอยหมอยบ้ำมิดมไป
เงินเฟื้องโตปากซากศพผี	ของพี่มีกว่าห้าหกโหล
สมบัติบิดาของทรมาวัย	ผู้พี่ไม่ได้ทรอกน้องอา

มณีพิชัย (หน้า ๒๘ - ๒๙)

บทประพันธ์ที่ยกมาข้างต้นเป็นคำพูดที่พระอินทร์หรือเจ้าบ้ำกถ้ำกับนางเกษณีเพื่อล้อเลียนท้าววรกรรม ความขบขันเกิดจากการใช้คำที่มีความหมายขัดแย้งกันคล้ายเรื่องระเด่นก้นได โดยเจ้าบ้ำกถ้ำว่าตนเองเป็นกษัตริย์ มีสถานภาพสูงส่งและมีฐานะร่ำรวยเช่นเดียวกับท้าววรกรรม แต่เมื่อผู้ชมแปลความหมายแล้ว จะเข้าใจได้ว่าแท้จริงแล้วตัวละครเป็นเพียงคนบ้ำที่อาศัยอยู่ในวัดเท่านั้น คือเป็นกษัตริย์ครองวัดสระเกษ มีเมรุเป็นปราสาท มีบรรดาเสนาคอยรับใช้ ได้แก่ พวกศืต่าง ๆ และมีทรัพย์สินสมบัติ เช่น เศษขยะ ขัน กะตา เงินปากศื ฯลฯ

เจ้าพราหมณ์ถามกุมภณศ์	เขาเรียกว่าคั้นอะไรหนอ
ใบมันจักจ๊กกวกงอ	ดอกเป่นช่อน่าชม
โน่นหฤคั้นไฮ้ไม้	โน่นโคไม่รู้จัก
ษัตริไม่มีนม	เอามาคัมกินนมโค

สุวรรณหงส์ (เลขที่ ๖ หน้า ๑๓)

ตอนที่นางเกศสุริยงและกุมภณศ์เดินทางไปเมืองไอยร์คณ์เพื่อช่วยเหลือสุวรรณหงส์ กวีทรงแทรกบทตลกเพื่อปลี่ยนบรรยากาศในเรื่อง โดยให้กุมภณศ์ชวนนางเกศสุริยงชมป่า จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่ากุมภณศ์พูดเข้าเหย้านางเกศสุริยงด้วยคำแฝงนัยทางเพศว่ามีคั้นไม้ชนิดหนึ่งชื่อคั้น "โคไม่รู้จัก" เมื่อนำมาคัมเป็นยารับประทาน จะมีสรรพคุณช่วยให้สตรีที่ไม่มีหน้าอกมีทรวงอกใหญ่ขึ้นได้ เนื่องจากในขณะนั้นนางเกศสุริยงแปลงเพศเป็นพราหมณ์จึงไม่มีหน้าอก กุมภณศ์จึงถือโอกาสนำประเด็นนี้มาล้อเลียนนางเกศสุริยงเพื่อให้ผู้ชมเกิดความขบขัน

ดังนั้นการใช้คำชวนขันในพระนิพนธ์บทละครนอกจึงเป็นประโยชน์ในการแสดงเพราะก่อให้เกิดความสนุกสนานโดยตรง และยังช่วยเสริมการแสดงให้สื่อความหมายได้ชัดเจนขึ้นด้วย

๕.๑.๓.๕ การใช้คำซ้อน

การใช้คำซ้อน คือการนำคำที่มีความหมายคล้ายคลึงกันมาใช้ร่วมกัน เป็นการย้ำความหมายให้ชัดเจนขึ้น ทำให้ผู้ชมรับสารได้เข้าใจแจ่มแจ้ง และส่วนใหญ่จะมีสัมผัสสระหรือสัมผัสพยัญชนะ ทำให้มีความไพเราะเวลาขับร้อง เช่น

เรื่องแก้วหน้าม้า

- ใจงมลบหลู่คูแกลน (เล่ม ๑ หน้า ๑๑)
- สมความมุ่งมาดปรารถนา (เล่ม ๑ หน้า ๑๒)
- จะเหาะเหินดินฟ้าไปอย่างไร (เล่ม ๑ หน้า ๒๐)
- ซึ่งมั่งมีศรีสุขทุกคน (เล่ม ๑ หน้า ๒๒)
- กอดจูบจูบได้ทั้งสองรา (เล่ม ๒ หน้า ๑๓)
- ถีบคิดอับอายชายหน้า (เล่ม ๓ หน้า ๖)
- ขามวิโยคโศกศัลย์ร้อจวน (เล่ม ๓ หน้า ๑๒)
- ภูบาลยนิศปริดา (เล่ม ๓ หน้า ๑๔)

เรื่องไกรทอง

- คำรามขมเขี้ยวเกี่ยวฟัน (หน้า ๒๔)
- อ่อนวอนงอนง้อขอยอยู่ (หน้า ๒๘)
- เป็นถนนหนทางกว้างใหญ่ (หน้า ๒๘)

เรื่องเทวีอุณางคณา

- จะพิทักษ์รักษาพยายาม (เลขที่ ๑๓ หน้า ๘)
- ระทวยแรงร้อนรณหม่นไหม้ (เลขที่ ๑๓ หน้า ๑๐)
- ทำไออุ่นอ่อนผ่อนผันด้วยปัญญา (เลขที่ ๑๕ หน้า ๑๓)
- คุลาอย่าโมโหโกรธา (เลขที่ ๑๕ หน้า ๑๔)
- นางคุลาพิโรธโกรธจึง (เลขที่ ๑๕ หน้า ๒๒)

<u>เรื่องมณีพิชัย</u>	- โฉมฉายช่วยคำวริศรอรองดู	(หน้า ๒)
	- กล่าวแก้งแสงรุ่งทูลพระมารดร	(หน้า ๒๕)
	- นางแสนทุกข์ทนหม่นหมอง	(หน้า ๒๖)
	- ลูกก็แสนสมเพชเวทนา	(หน้า ๑๘)

<u>เรื่องสุวรรณหงส์</u>	- หุณโมโหโกรธา่ากระบอง	(เลขที่ ๖ หน้า ๘)
-------------------------	------------------------	-------------------

การใช้คำซ้อนในลักษณะที่เป็นกลุ่มคำยังเอื้อต่อการแสดง เพราะช่วยให้ตัวละครคิดท่าทได้สะดวกโดยไม่ต้องรื้อร่อนแสดงท่าทาง เพราะกล่าวทำได้ไม่ทันบท เช่น

<u>เรื่องแก้วหน้าม้า</u>	- กรายกรอย่างเอียงจรจัด ผายผันไปยังทวาร	(เล่ม ๑ หน้า ๑๐)
	- ยืมเขื่อนเอื้อนอรอดรศกิปราย	(เล่ม ๒ หน้า ๓)
	- ยามวิโยคโศกคตย์รันทศ เศร้าสลดทอคทับกับหมอน	(เล่ม ๓ หน้า ๑๘)
	- ไม่วิงซังรังเกียจเคียดฉันท	(เล่ม ๖ หน้า ๑๔)

<u>เรื่องไกรทอง</u>	- จะถนนอมกล่อมเกลี้ยงเคียงเจ้า	(หน้า ๓)
	- กิดละห้อยสร้อยเศร้าเหงาใจ	(หน้า ๕)
	- ด้านค่อต้ประยุทธ์ชิงไชย	(หน้า ๒๕)

<u>เรื่องเทวีฉวางศุลา</u>	- จะม้วยมอดชีวาอาตัญ	(เลขที่ ๑๕ หน้า ๔)
	- ให้สงสารสมเพชเวทนา	(เลขที่ ๑๖ หน้า ๒๘)

<u>เรื่องมณีพิชัย</u>	- พุดอ้อยอิงอดเอื้อนเบือนกระบวน	(หน้า ๓๑)
	- จะเขื่อนไซไฟอนด์ผลประเว์ประวิง	(หน้า ๓๐)

นอกจากนี้ยังมีการใช้คำซ้อนเพื่อเสียง ในตอนที่เป็นบทสนทนาของตัวละคร ทำให้ดูใกล้เคียงกับภาษาพูดจริง ๆ และช่วยเน้นความหมายของคำ ๆ นั้นให้ชัดเจนขึ้นด้วย ตัวอย่างเช่น

เรื่องแก้วหน้าม้า	- ะกลับมahan้องที่ห้องหับ	(เล่ม ๓ หน้า ๒๓)
	- หนวกหูหนวกหางช่างเป็นไร	(เล่ม ๖ หน้า ๑๒)
	- แลวก่าซับก่าซาซ่าไว้	(เล่ม ๖ หน้า ๑๘)
เรื่องไกรทอง	- ยืนเรียงระไวระวังที	(หน้า ๓๘)
เรื่องเทวัญนางฤๅ	- ให้สิ้นเรื่องสิ้นราวเสียดรวนี้	(เลขที่ ๑๕ หน้า ๑)
เรื่องมณีพิชัย	แม่นไม่ไปพี่พอยจะพลอยผิด	(หน้า ๑๑)
เรื่องสุวรรณหงส์	เอามาได้เลี้ยงดูกับชูเทือง	(เลขที่ ๖ หน้า ๑๘)

๕.๑.๓.๖ การใช้คำบอกลักษณะตัวละคร

คำบอกลักษณะตัวละคร คือคำที่บอกลักษณะเด่นของตัวละครว่ามีข้อดีหรือข้อด้อยอย่างไร เช่น มีความเก่งกล้าสามารถ รูปร่าง เกลียดฉลาด มีนิสัยชั่วร้าย ฯลฯ เนื่องจากบทละครนอกมุ่งที่การดำเนินเรื่องมากกว่าการบรรยายถึงอุปนิสัยใจคอหรือลักษณะของตัวละครอย่างละเอียด คำบอกลักษณะตัวละครจึงเป็นคำที่ช่วยบอกผู้ชมว่าตัวละครนั้น ๆ มีลักษณะเด่นอย่างไร และช่วยบอกถึงทัศนคติของผู้พูดที่มีต่อตัวละครที่ถูกกล่าวถึงด้วย ดังต่อไปนี้

- บอกลักษณะรูปร่างหน้าตา

ในเรื่องแก้วหน้าม้า กวีมักกล่าวถึงพินทองโดยใช้คำว่า พระทรงโฉมประโคมพิศมัย พระโฉมเดิดเดิดด้าเดธา พระทรงโฉมประโคมเสนหา พระทรงโฉมประโคมยอดสงสาร พระพินทองทรงโฉมเสนหา พระทรงโฉมประโคมเดธา พระโฉมยงทรงศรีไม่มีสอง แสดงให้เห็นว่าพินทองเป็นชายหนุ่มที่มีรูปโฉมงดงามมาก เหตุที่กวีทรงกล่าวเช่นนี้หลายครั้งอาจเป็นเพราะพินทองไม่มีคุณสมบัติเด่นในด้านอื่น และเพื่อให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกเปรียบเทียบกับนางแก้วหน้าม้าซึ่งมีหน้าตาอัปลักษณ์ตรงกันข้ามกับพินทอง

- บอกคุณสมบัติเด่นและลักษณะนิสัยของตัวละคร

ในเรื่อง ไกรทอง กวีกล่าวว่าทั้งไกรทองและชาวันต่างมีความเก่งกาจกล้าหาญ เช่นเดียวกันโดยใช้คำบอกลักษณะตัวละครคล้ายกัน คือ ชาวันกุมภากล้าหาญ ที่คือชาวัน อันชาญชัย ชาวันกุมภกลีโงหาญ และเจ้าไกรทองดุทธิจะมีโทษ เจ้าไกรทององอาจคังราชหงส์ เจ้าไกรทองลือฤทธิ์ทุกทิศา

ในเรื่อง แก้วหน้าม้า กวีกล่าวว่านางแก้วหน้าม้ามีความกล้าหาญและเฉลียวฉลาด โดยใช้คำว่า นางแก้วหน้าม้ากล้าหาญ มาดพฤทธิไกรโงหาญ และนวนางหน้าม้าปรีชาหาญ หรือนางแก้วหน้าม้าปรีชาหาญ

- บอกทัศนะของกวีที่มีต่อตัวละคร

ในเรื่อง มณีพิชัย กวีทรงใช้คำบอกลักษณะตัวละครหลายคำที่แสดงให้เห็นว่า นางจันทร์เป็นคนชั่วร้าย ได้แก่ นางจันทร์ตัวเอ็มเหตี นางแม่ฝั่วตัวตีขี้นรีหน้า นางจันทร์แม่ฝั่วตัวกั้งฉิน นางจันทร์ตัวโงงมะโรงโหญ่ เหตุด้วยแม่ฝั่วตัวอิงฉา ไม่รู้เท่าแม่ฝั่วตัวจ้งไร

- บอกทัศนะของผู้พูดที่มีต่อตัวละคร

คำบอกลักษณะตัวละคร ช่วยบอกทัศนะของผู้พูดที่มีต่อตัวละครที่ถูกกล่าวถึง เช่นในเรื่อง แก้วหน้าม้า พินทองและท้าวมงคลราชมักเรียกนางแก้วหน้าม้าด้วยคำที่มีความหมายในทางลบเสมอ ดังนี้ เกียงอิคนร้ายขายหน้า รับหญิงจ้งไรมาเวียงวัง กับอิแก้วหน้าม้าสาธารณ ก้าวอิต้ปลคนคนจ้งไร บัดนี้อิคนแสนร้าย ถูกอิอัปลักษณ์หักคร้อฮา อยู่กับอิหน้าม้ากาตี ทำให้ผู้ชมทราบพินทองและท้าวมงคลราชมีอคติและเกลียดชังนางแก้วหน้าม้ามาก

คำบอกลักษณะตัวละครจึงเป็นประโยชน์ในการแสดง คือมีส่วนช่วยให้ ค่านินเรื่องได้รวดเร็วขึ้นเพราะเท่ากับเป็นการสรุปลักษณะเด่นของตัวละครนั้น ๆ ทำให้ผู้ชมทราบ โดยไม่ต้องบรรยายความมาก

จะเห็นได้ว่ากรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิทรงใช้ภาษาที่เอื้อประโยชน์แก่การแสดงคือใช้ภาษาพูด ไม่เคร่งครัดในการใช้คำราชาศัพท์ ใช้คำหายาก คำชวนขัน คำซ้อน และคำบอกลักษณะตัวละคร เพื่อให้สัมพันธ์กับเนื้อเรื่องและสอดคล้องกับการแสดง นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดอารมณ์ขันและตีความหมายได้ชัดเจน เข้าใจง่าย ส่งผลให้พระนิพนธ์บทละครสามารถนำไปใช้ในการแสดงละครนอกได้เป็นอย่างดี

พระนิพนธ์บทละครนอกจึงมีคุณค่าในฐานะวรรณคดีการแสดง เพราะมีการดำเนินเรื่องที่กระชับรวดเร็ว เน้นบทตลกและปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่องได้เหมาะแก่การแสดง ตัวละครมีบทบาทในการสร้างความบันเทิงสนุกสนานซึ่งเป็นลักษณะเด่นของการแสดงละครนอก ตัวเอกจึงมีลักษณะชวนขัน ตัวละครที่มีสถานภาพสูงมีพฤติกรรมคล้ายชาวบ้าน มีตัวละครประกอบช่วยสร้างความครื้นเครง และตัวละครอมนุษย์ที่เพิ่มสีสันให้การแสดง นอกจากนี้ตัวละครบางตัวยังมีบทบาทที่หลากหลายน่าสนใจ เพราะสามารถแปลงกายได้ทำให้เรื่องมีความสนุกสนานมากขึ้น ด้านการใช้ภาษา กวีทรงใช้ภาษาได้สอดคล้องกับการแสดง เข้าใจง่าย ตีความได้รวดเร็วและชัดเจน เหมาะแก่กลุ่มผู้ชมซึ่งเป็นชาวบ้าน

๕.๒ คุณค่าในฐานะวรรณคดีเพื่อการอ่าน

การเสพวรรณคดีโดยการอ่านต่างจากการชมการแสดง เพราะมีเพียงตัวอักษรเป็นเครื่องมือในการสื่อสาร แต่แม้ว่าผู้อ่านไม่เห็นตัวละครและการแสดงก็สามารถใช้จินตนาการตามเนื้อเรื่องได้อย่างสนุกสนานเพลิดเพลินและเข้าใจเรื่องอย่างแจ่มแจ้งชัดเจนเช่นเดียวกับการชมการแสดง

ความนิยมอ่านวรรณคดีแพร่หลายมากในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชมีพระราชดำริที่จะรวบรวมบทละครที่มีการแต่งไว้ตั้งแต่สมัยอยุธยาแต่เหลือต้นฉบับไม่ครบถ้วนให้เป็นฉบับสมบูรณ์สำหรับพระนคร ได้แก่บทละครเรื่อง **รามเกียรติ์ อนุรถ ลาหลัง และอิเหนา** (ยุพร แสงทักษิณ, ๒๕๓๕ : ๒๓๖) เมื่อจะใช้แสดงละครก็คัดเฉพาะตอนที่ต้องการนำไปใช้แสดง ด้วยเหตุนี้วรรณคดีบทละครหลายเรื่องจึงมีเนื้อเรื่องสมบูรณ์เป็นฉบับลายลักษณ์เหมาะแก่การอ่าน ประกอบกับมีการขยายตัวทางการศึกษาในหมู่ประชาชน นับแต่การจารึกสรรพวิทยาการต่าง ๆ ในบริเวณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และมิผู้รู้หนังสือมากขึ้นจนมีการพิมพ์หนังสือออกจำหน่ายในสมัยรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว เช่น เรื่องนิราศลอนดอน พงศาวดารกรุงเก่า สามก๊ก ฯลฯ (เอนก นาวิกมูล, ๒๕๓๕ : ๑๖) ทำให้ประชาชนมีความรู้กว้างขวาง และมีโอกาสอ่านหนังสือที่เป็นพงศาวดารและวรรณคดีมากยิ่งขึ้น บทละครซึ่งเป็นวรรณคดีการแสดงจึงกลายเป็นวรรณคดีที่ใช้อ่านเพื่อความบันเทิงด้วย ดังความในเพลงยาวท้ายพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องอุเทนและควา กล่าวไว้ว่า

นักเลงอ่านพาดเขลาข้างเจ้าผู้
บ้างมากวนล้วนจะเอาที่เข้าห้อง

พอใจดูสมพาสมาตุคาม
ฉวยได้คล้องต้องจิตคิดขำ
(หน้า ๑๒๐๗)

พระนิพนธ์ที่เล่มนี้เต็มเพราะ
ใครอ่านแล้วให้คิดอนิจจัง

ฟังเสนาะน้ำถ้อยเหมือนหอยสังข์
หาไม่เป็นปากถึงไปดอกเอย
(หน้า ๔๖๒)

แม้ว่าบทละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์จะนิพนธ์เพื่อใช้แสดงละครก็น่าจะมีผู้นิยมนำไปเป็นบทอ่านเช่นเดียวกับบทละครเรื่องอื่นๆ เพราะมีเนื้อเรื่องที่สนุกสนาน กระบวนกลอนมีความไพเราะสละสลวย โดยเฉพาะเรื่องแก้วหน้าม้าและเทวัญนางอุลา เป็นเรื่องยาวเหมาะแก่การอ่าน* บางเรื่องก็มีเนื้อความต่อกันกับบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย คือ เรื่องไกรทองและมณีพิชัย ทำให้ผู้ที่สนใจสามารถติดตามเรื่องได้โดยตลอดและทราบเนื้อความที่ต่อเนื่องกัน ส่วนบทละครเรื่องสุวรรณหงส์ แม้จะ

* ผู้วิจัยสันนิษฐานว่านอกจากกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ทรงนิพนธ์เรื่องแก้วหน้าม้า เพื่อใช้ในการแสดงแล้ว ยังมีพระประสงค์ให้เป็นวรรณคดีสำหรับอ่านเพื่อความบันเทิงด้วย จึงทรงนิพนธ์เป็นเรื่องยาว ต่างจากบทละครเรื่องอื่นๆ ที่ทรงเลือกนิพนธ์เฉพาะบางตอนเท่านั้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเรื่องแก้วหน้าม้ามีตัวละครที่โดดเด่น มีเนื้อเรื่องสนุกสนาน และยังไม่มียุคใดนำมาแต่งเป็นคำกลอนเรื่องยาวมาก่อน พระองค์จึงทรงให้ความสำคัญแก่เรื่องแก้วหน้าม้าเป็นพิเศษ เช่นเดียวกับที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องสังข์ทองไว้เป็นเรื่องยาว ตั้งแต่กำเนิดพระสังข์จนถึงท้าวศวิมลกคามพระสังข์กลับเมือง ส่วนเรื่องอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องไกรทอง ไชยเชษฐ ควา หรือ มณีพิชัย ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เพียงบางตอนเท่านั้น

ทรงตัดคอนมานิพนธ์ เรื่องก็มีความสมบูรณ์อยู่ในตอนเดีวนี้ ผู้ที่อ่านบทละครจึงสามารถอ่านเรื่องได้รวดเดียวจบ ทราบเรื่องทั้งหมดได้ทันที ต่างจากการชมการแสดงที่ตัดคอนมาแสดง จึงต้องติดตามชมเป็นครั้ง ๆ ไป ด้วยเหตุที่พระนิพนธ์ทุกเรื่องมีการดำเนินเรื่องรวดเร็ว ทำให้ผู้อ่านไม่รู้สึกเบื่อหน่าย เช่นเรื่องไกรทอง ตอนชาลวันลักพานางตะเภาทอง' กวีบรรยายความได้อย่างรวบรัด ดังนี้

จึงโบกหางวางวู้งถึง	ผูกถึง โทด โถ้ทั้งซ้ายขวา
ฉวยพลาดฟาดน้ำทำศกดา	ดินผวาหวีดร้องก้องไป
คาบได้แต่เข้าตะเภาทอง	นางน้องทาสีกี่หนีได้
ชาลวันนั้นค้ำน้ำไป	เข้าในถ้ำแก้วแพรวพราย

ไกรทอง (หน้า ๒)

คำประพันธ์ข้างต้นมีความยาวเพียง ๔ คำกลอน แต่ผู้อ่านสามารถจินตนาการถึงอาภัพกิริยาของตัวละครทั้งหมดได้อย่างแจ่มชัด เพราะกวีทรงใช้คำที่สื่อถึงการทำทางของตัวละครทั้งสองฝ่ายอย่างชัดเจน เช่น โบกหาง ผูกทะเลิ่ง โทดโถ้ ดินผวา หวีดร้อง ฯลฯ แม้ว่าผู้อ่านจะไม่เห็นตัวละครและการแสดงก็สามารถนึกภาพตามไปได้ และจะมีความรู้สึกตื่นเต้นสนุกสนานเช่นเดียวกับการชมละคร โดยเฉพาะตอนที่ เป็นบทคลกต่าง ๆ กวีจะบรรยายทำทางของตัวละครให้ผู้อ่านเห็นภาพที่ชวนขัน ดังตัวอย่างตอนที่บิรवारจะเข้แตกตื่นกลัวไกรทอง ความว่า

ต่างคนระรัวกลัวตาย	วุ่นวายไม่เป็นสมประดี
लगนางผ้าห่มก็ตกหาย	ดินตะเกียบตะกาอยู่กับที่
लगคนผ้าห่มก็ไม่มี	นั่งฟูบอยู่กับที่ด้วยความกลัว

ไกรทอง (หน้า ๓๐)

นอกจากนี้พระนิพนธ์บทละครยังมีคำประพันธ์ที่ไพเราะและมีความงดงามด้านวรรณศิลป์อันเกิดจากการใช้คำ เช่น การซ้ำคำ การหลกคำ เสียงสัมผัสภายในวรรค การใช้ความเปรียบ ฯลฯ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- เสียงสัมผัส

เมื่อนั้น	พระธิดา <u>เส</u> ร่า <u>ห</u> มองไม่ <u>ผ</u> ่อง <u>ศ</u> รี
แต่เห็นเจ้า <u>บ</u> ้า <u>ส</u> ามี	ก <u>ว</u> ัก <u>ม</u> ือ <u>ถ</u> ี <u>ร</u> ีย <u>ก</u> ให้ <u>ไป</u> ด <u>ว</u> ัย <u>ก</u> ัน
นางให้ <u>ข</u> ว <u>ย</u> เงิน <u>ส</u> ะ <u>เท</u> ิน <u>ท</u> ั่ว	ใจ <u>ค</u> อก <u>ถ</u> ัว <u>ท</u> ิก <u>ท</u> ิก <u>น</u> ี <u>ก</u> พ <u>ร</u> ัน <u>พ</u> ร <u>ัน</u>
จะ <u>ไป</u> ด <u>ว</u> ัย <u>ง</u> ่าย <u>ง</u> ่าย <u>ก</u> ็ <u>อ</u> าย <u>ค</u> ร <u>ัน</u>	ค <u>ว</u> ัย <u>จ</u> อม <u>ข</u> ว <u>ญ</u> ไม่ <u>ค</u> เคย <u>ช</u> ิด <u>ช</u> ย <u>ช</u> าย
ค <u>ร</u> ัน <u>น</u> ไม่ <u>ไป</u> บ <u>ิ</u> ดา <u>จะ</u> ฆ่า <u>ต</u>	เท <u>ว</u> ี <u>อ</u> ก <u>ถ</u> ัน <u>ข</u> ว <u>ญ</u> ห <u>าย</u>
ผู้ <u>เ</u> า <u>ค</u> ว <u>าม</u> ร <u>ัก</u> ห <u>้าม</u> ห <u>ัก</u> อ <u>าย</u>	ก <u>ิ</u> ณ <u>น</u> ผ <u>าย</u> ถ <u>ง</u> มา <u>ห</u> า <u>ส</u> า <u>ม</u> ี

มณีนพิตย (หน้า ๒๘)

เสียงสัมผัสในคำประพันธ์ข้างต้นมีทั้งสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะ

สัมผัสสระได้แก่ หมอง-ผ่อง บ้า-ตา(มี) ให้-ไป เงิน-(สะ)เทิน
 ทิก-นีก ง่าย-อวย เคย-เชย (บิ)ดา-ฆ่า ถัน-ขวัญ รัก-หัก มา-หา-ตา(มี)
 สัมผัสพยัญชนะได้แก่ เส-รา-ศรี ขว-ย-เงิน (สะ)เทิน-ทั่ว ชิด-ชย-ชย
 ห้าม-หัก คั้น-ผาย

เสียงสัมผัสภายในวรรคเหล่านี้ช่วยให้เกิดความคล้องจองต่อเนื่องกัน มีความไพเราะ
 สดใสเหมาะสมแก่การอ่าน

นอกจากนี้ยังมีการซ้ำคำในวรรค คือ ทิกทิก พรันพรัน ง่ายง่าย ก่อให้เกิดจังหวะใน
 บทประพันธ์ด้วย

ในพระนิพนธ์บางตอนกวีทรงแสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถด้านการประพันธ์ โดย
 ทรงเลือกใช้คำที่มีสระเสียงตายซึ่งหาคำรับสัมผัสยาก แต่กวีทรงสามารถใช้คำที่มีความหมาย
 สอดคล้องกับบริบทได้เป็นอย่างดี ทั้งยังให้อารมณ์ขันอีกด้วย เช่น ตอนท้าววรรณกรวิ
 ดำรงใน ดังนี้

จึงเรียกดำรงในไป <u>พ</u> ถัน	ใคร <u>อยู่</u> น <u>ั้น</u> น <u>ิ่ง</u> ได้ <u>ไ</u> ้อ <u>คน</u> เค <u>อะ</u>
ไม่ <u>ไ</u> ้อ <u>บ</u> ้า <u>ไ</u> ้อ <u>ถ</u> ง <u>ม</u> ั้ง <u>เ</u> ย <u>ห</u> ว <u>า</u>	ให้ <u>มัน</u> มา <u>ด</u> ้อ <u>ดู</u> เ <u>า</u> เด <u>อะ</u>
ช <u>อ</u> บ <u>แ</u> ด <u>เ</u> ียน <u>เ</u> ย <u>ม</u> ั้ง <u>ให้</u> ถ <u>ง</u> เ <u>อะ</u>	ยัง <u>ห</u> ม <u>อบ</u> เช <u>อะ</u> อยู่ <u>ไม่</u> ถู <u>ก</u> ช <u>้าย</u> ถู <u>ก</u> พ <u>ัง</u>

มณีนพิตย (หน้า ๒๘)

คำรับส่งสัมผัสที่มีเสียงตายได้แก่ คำว่า เคอะ เอะ เอะ และเซอะ

- การหลากคำ

การหลากคำช่วยให้ไม่เกิดความซ้ำซากในบทประพันธ์ โดยการเลือกใช้คำที่ต่างกัน แต่มีความหมายเหมือนกัน ดังตัวอย่าง

ขวัญอ่อนนอนเกิดจะกล่อมเจ้า	ขวัญเข้าอย่าทรงกรรแสงหา
ปานนี้องค์ทรงฤทธิบิดา	ครองกรุงอยุธยาสำราญใจ
ขวัญแก้วแววตาขจร	จงสถิตย์อยู่ทองผ่องใส
อย่าเที่ยวชมพนมพนาไทย	ดวงใจจงสุขสวัสดิ์

แก้วหน้าม้า (เล่ม ๕ หน้า ๑๘)

ในที่นี้กวีทรงใช้คำที่ขึ้นต้นด้วย “ขวัญ” ต่าง ๆ กัน คือ ขวัญอ่อน ขวัญข้าว และ ขวัญแก้ว เป็นคำเรียกโอรสของนางแก้วหน้าม้า ซึ่งให้ความหมายในเชิงเป็นที่รักและทะนุถนอม เช่นเดียวกัน

- การใช้โครงสร้างประโยคที่คล้ายกัน

เข้าขามค้ำน้ำค้างลงพร่างพร้อย	นางสาวน้อยออกต้นขวัญหาย
จะแลขวาเล่าก็เปล้าคาย	จะแลซ้ายไปเล่าก็เปล้าตา
ทั้งพระจันทร์วันแรมไม่แถมใส	โนราวโพรหมิดมิดทุกทิศา
ไม่เคยชากครากครำซ้ำอุรา	ต้องเดินป่าเปลี่ยวใจด้วยไม่เคย

มณีพิชัย (หน้า ๘๓)

ประโยค “จะแลขวาเล่าก็เปล้าคาย จะแลซ้ายไปเล่าก็เปล้าตา” เป็นการเขียน โครงสร้างประโยคแบบเดียวกัน โดยการเด่นคำเพื่อให้เกิดความสมดุลของเสียงและจังหวะใน ประโยคเป็น “จะแลขวาเล่า / ก็เปล้าคาย จะแลซ้ายไปเล่า / ก็เปล้าตา” ทำให้คำประพันธ์มีความ ไพเราะ และยังช่วยย้ำถึงบรรยากาศที่วังเวง เปล้าเปลี่ยวในป่าให้นักแน่นขึ้นอีกด้วย

- การใช้ภาพพจน์ *

เอนองก์ถงในไสยาสน์	ถวิลหวาดถึงมิตรงนิษฐา
แถเหลียวเป็ลียวใจโนยนา	ในอุวาร้อนนัคังอัคคี
ครั้นครั้นคลิ่นคลั่งกำถังคิค	ทรวงสถิตย์ตรมตรอมหมองศรี
คลิ่นคลั่งเหมือนพ็คลั่งควงฤติ	ก็เดือนปีจะพบประสพกัน

แก้วหน้าม้า (เล่ม ๔ หน้า ๑๘)

ในที่นี้กวีทรงกล่าวถึงพิณทองขณะเดินทางกลับเมืองมิลิตาว่ามีความร้อนใจเหมือนกับไฟ และใช้ศัพท์พจน์ “ครั้นครั้น” เขียนเสียงคลิ่นกลมทะเล แถวนำมาใช้เป็นบุคคถาธิฐานว่า คลิ่นกำถังคลุ่มคลั่งเช่นเดียวกับจิตใจของพิณทองที่กำถังวุ่นวาย วิตกกังวลเพราะความห่วงใยนางมณีเป็นการใช้ภาพพจน์หลายแบบเพื่อทำให้ผู้อ่านเข้าถึงอารมณ์และความรู้สึกของตัวละคร

จากตัวอย่างส่วนหนึ่งที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าตัวละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิเป็นวรรณคดีบทละครที่มีคุณค่าในฐานะวรรณคดีเพื่อการอ่าน นอกเหนือจากใช้เป็นบทแสดงได้ดี เนื่องจากเนื้อเรื่องมีความสนุกสนาน คลกขบขัน ดำเนินเรื่องรวดเร็ว บทประพันธ์มีความไพเราะ ใช้คำที่สื่อความได้ชัดเจน ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการตามเรื่องและบทบาทของตัวละครจึงเข้าใจเรื่องและได้รับความบันเทิงเหมือนกับได้ชมการแสดง

ปัจจุบันการแสดงละครนอกไม่แพร่หลายมากเท่าในอดีตเพราะมีนรสปประเภทอื่น เช่น ลิเก ภาพยนตร์ ละครโทรทัศน์ ฯลฯ เข้ามาแทนที่ แต่ก็มีการจัดพิมพ์พระนิพนธ์บทละครนอกบางเรื่องแล้ว ดังนั้นผู้ที่ไม่มีโอกาสชมละครก็สามารถติดตามเรื่องและรับอรรถรสจากการอ่านอย่างสนุกสนานเพลิดเพลินได้เช่นเดียวกัน เพราะพระนิพนธ์บทละครนอกมีลักษณะเป็นบทละครคำเรีงรูป เนื้อเรื่องมีความสมบูรณ์ในแต่ละตอนพร้อมกับแทรกบทตลกไว้ครบถ้วน ทั้งยังสามารถอ่านได้รวดเดียวจบ ทราบเรื่องได้รวดเร็วกว่าการรอมการแสดง หากชื่นชอบก็สามารถอ่านซ้ำได้หลายครั้ง หรืออาจอ่านเอาเรื่องก่อนไปชมศิลปะการแสดงและการแสดงตลกต่าง ๆ ก็ได้เช่นกัน

* ดูรายละเอียดในบทที่ ๔

๕.๓ คุณค่าในฐานะวรรณคดีเพื่อการแสดงและการอ่าน

วรรณคดีการละครมีบทบาททั้งในฐานะวรรณคดีเพื่อการแสดงและวรรณคดีเพื่อการอ่าน เนื่องจากบทแสดงและบทอ่านมิได้แยกจากกัน เช่น ความท้อบทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ กล่าวถึงจุดประสงค์ในการแต่งว่าเพื่อใช้ “อ่านร้องรำเฆม” หมายความว่าจะใช้แสดงละครหรืออ่านเพื่อความบันเทิงก็ได้ จากการศึกษาบทละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิพิภพว่ามีคุณค่าดังต่อไปนี้

๕.๓.๑ ให้ความสำเร็จอารมณ์

ธรรมชาติของวรรณคดีย่อมประกอบด้วยวรรณศิลป์และสุนทรียรส ให้ความบันเทิงรื่นรมย์ใจ ดังที่พระยาอนุমানราชชนกกล่าวไว้ว่า

วรรณคดีที่สูงเป็นเครื่องขัดเกลาอัธยาศัยและกล่อมอารมณ์
ให้หายความหมักหมม เรื่องกังวล ความหมกมุ่น หนุนจิตใจ
ให้เกิดความผ่องแผ้ว มีความชื่นบานและร่าเริงในชีวิต...ให้
ได้เห็นแง่ความคิดและความจริงได้กว้างขวางออกไป (พระยา
อนุমানราชชน, ๒๕๓๑ : ๑๐)

พระนิพนธ์บทละครนอกเป็นเรื่องเล่าที่สร้างสรรค์ขึ้นตามจินตนาการของกวี เมื่อเรื่องมีความสนุกสนานเพราะมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับการผจญภัยของตัวละคร และมีบรรยากาศด้านอำนาจเหนือธรรมชาติที่ชวนตื่นเต้น ทุกเรื่องมีรสวรรณคดีที่หลากหลายโดยเฉพาะหัตยรสซึ่งเป็นรสเด่น ตัวละครส่วนใหญ่มีบุคลิกภาพและบทบาทที่ชวนหัวเราะ ทำให้ผู้ชมและผู้่านได้รับทั้งความเพลิดเพลินและความขบขันจึงช่วยผ่อนคลายอารมณ์ให้จิตใจชื่นบาน นอกจากนี้ยังมีความงามด้านศิลปะการประพันธ์คือความไพเราะของถ้อยคำและสำนวนโวหาร ดังที่วิทย์ ศิระศรียานนท์ กล่าวไว้

วรรณคดีคือบทประพันธ์ที่ไพเราะเพราะพริ้ง แม้จะให้ความสำคัญแก่เนื้อเรื่องว่าต้องทำให้สนุกเพลิดเพลินและเร้าความรู้สึกต่าง ๆ ที่เรียกกันว่า “กินใจ” ด้วย ก็ต้องมี

ความงดงามทั้งในเชิงภาพลักษณ์ และในการเลือกสรร
ด้านของชีวิตที่นำมาเสนอ... ถ้วนเป็นที่นิยมของประชาชน
ทั่วไป เพราะรสของภาพลักษณ์เป็นใหญ่คือสัมผัสไพเราะ
ความคมคายและกะทัดรัดในการใช้คำ ความสอดคล้องกัน
อย่างเหมาะสมของคำและความอันสรุปเรียกได้ว่า คือ
ความงดงามของท่านองแตง (วิทย์ ศิวะศรียานนท์, ๒๕๓๑ : ๖๓)

ผู้ที่อ่านพระนิพนธ์บทละครก็จะได้รับอรรถรสจากความงามของภาษา ก่อให้เกิด
ความจรใจและสามารถ “อ่านได้หลายครั้ง ไม่จืด ไม่เบื่อ ได้รับความรู้ ความคิดเข้มข้น
ทุกครั้งี่อ่าน และเปลี่ยนอารมณ์ของผู้อ่านไปตามวัย” (บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ๒๕๒๒ : ๑๕๐)
ส่วนผู้ที่มีโอกาสได้ดูละครก็จะได้ชมความงามทางนาฏศิลป์ คือการร้องและการรำควบคู่ไปด้วย
ดังนั้นไม่ว่าจะเสพวรรณคดีด้วยการอ่านหรือชมการแสดงก็จะได้รับความสำเร็จอารมณ์จาก
พระนิพนธ์บทละครนอกเช่นเดียวกัน

๕.๓.๒ ให้ข้อคิดในการดำเนินชีวิต

นอกจากจะให้ความบันเทิงแล้ววรรณคดียังมีสาระหรือข้อคิดที่แฝงอยู่โดยสะท้อนให้
เห็นชีวิตมนุษย์ในแง่มุมต่าง ๆ (วิทย์ ศิวะศรียานนท์, ๒๕๓๑ : ๑) ในพระนิพนธ์บทละครนอก
มีตัวละครที่เปรียบเสมือนตัวแทนของมนุษย์ซึ่งมีทั้งข้อดีและข้อบกพร่อง บางครั้งอาจมีความ
ผิดพลาด ต้องเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคหลายรูปแบบ จึงเป็นแบบจำลองของชีวิตจริงซึ่งอุดม
ไปด้วยข้อคิดต่าง ๆ ที่น่าสนใจ ดังต่อไปนี้

๑) เรื่องความสำคัญของความรู้

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นคนไทยเริ่มให้ความสำคัญในเรื่องการศึกษามากขึ้น
แม้ในหนังสือแบบเรียน เช่น ประถม ก ก ก็เน้นสอนให้รู้คุณค่าของการศึกษาว่าสำคัญกว่า
ยศศักดิ์และเชื้อสายวงศ์ตระกูล เพราะเชื่อว่าวิชาความรู้จะเป็นเครื่องช่วยเสริมสนับสนุนให้สามารถ
ยกระดับหรือเปลี่ยนสถานภาพทางสังคม และช่วยให้ประสบความสำเร็จในชีวิตได้ (อุพร
แสงทักษิณ, ๒๕๓๕ : ๒๕๘-๒๕๙) แนวคิดนี้ยังปรากฏในวรรณคดีร่วมสมัยหลายเรื่องด้วยกัน
ตัวอย่างเช่น

ขุนช้างขุนแผน
รู้ถึงใจ ไม่สู้รู้วิชา

ไปเบื้องหน้าเดบใหญ่จะให้คุณ
(หน้า ๕๓๑)

พระอภัยมณี
มีความรู้คู่กับตัวกลัวอะไร

ชีวิตไม่ปลตกปลงคงได้ดี
(เล่ม ๑ หน้า ๘)

เพลงยาวถวายโอวาท
อันข้าไทได้ฟังเขาจึงรัก
เขาหน้ายหนีมิได้อยู่คู่ชีวา

แม้ถอยศักดิ์สิ้นอำนาจวาสนา
แต่วิชาช่วยกายจนวายปราณ
(หน้า ๑๔)

พระนิพนธ์บทละครนอกหลายเรื่องแสดงให้เห็นความสำคัญของความรู้ ที่เห็นได้ชัดคือในเรื่อง **ไกรทอง** ไกรทองสามารถยกระดับฐานะของตนเอง และประสบความสำเร็จในชีวิตได้ เพราะมีวิชาความรู้ นอกจากนี้ยังได้ช่วยเหลือผู้อื่น คือ ช่วยนางตะเกาทองให้กลับมาอยู่ร่วมกับมนุษย์ และปราบจระเข้ช่วยเหลือชาวเมืองให้พ้นจากความเดือดร้อนด้วย

ในเรื่อง **แก้วหน้าม้า** นางแก้วหน้าม้าสามารถเปลี่ยนแปลงฐานะตนเองจากหญิงสามัญชนที่ยากจนเป็นนางกษัตริย์ที่สุขสมหวังในชีวิตเพราะมีความเพียร ความอดทน ความเฉลียวฉลาดและความสามารถ (อัครวิทย์ เรื่องรอง ,๒๕๓๕ :๘๑,๘๘)

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ช่วยให้นางแก้วหน้าม้าประสบความสำเร็จสมหวังคือการมีวิชาความรู้ เพราะแรกเริ่มเดิมทีนั้นนางแก้วหน้าม้าเป็นเพียงหญิงชาวบ้านรูปร่างอัปลักษณ์ ไม่มีบุญญาธิการหรืออิทธิฤทธิ์อย่างใดเป็นพิเศษ แต่หลังจากได้รับการถ่ายทอดวิชาอาคมและได้รับของขวัญพิเศษจากพระฤๅษีก็สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้และสามารถแปลงเป็นมณฑปและหญิงรูปงามได้อีกด้วย นอกจากนี้จะชะลอเขาพระศุภรมาไว้ในเมืองมิลิตา และมีโอรสถวายพินทองทำให้รอดพ้นจากการถูกประหารชีวิต และได้ถวายตัวเป็นสนมสนมความตั้งใจแล้วนางแก้วหน้าม้ายังใช้ความรู้และความสามารถของตนร่วมกับยักษ์ช่วยพินทองและไพร่พลไว้ด้วยจึงได้อภิเษกเป็นเมเหสีเอกของพินทองในเวลาต่อมา

ในเรื่องสุวรรณหงส์ พระอินทร์ช่วยสอนมนตร์ชุบชีวิตคนให้นางเกศสุริยง และได้มอบน้ำมันวิเศษและสรให้เป็นอาวธ อำนาจของสรช่วยให้นางเกศสุริยงมีความสามารถในการบ จึงสามารถฆ่ายักษ์กุมภคท์ที่พบกันระหว่างทางได้ หลังจากนั้นนางได้ชุบชีวิตกุมภคท์ขึ้น กุมภคท์จึงยอมเป็นบริวารและช่วยนำทางไปเมืองไอริตันเพื่อแก้ไขให้สุวรรณหงส์ฟื้นคืนชีวิตได้ สำเร็จ จะได้เห็นเพราะนางเกศสุริยงมีความรู้ จึงสามารถคุ้มครองตนเองให้รอดพ้นจากภยันตราย ต่าง ๆ และใช้ความรู้นั้นช่วยชีวิตผู้อื่นได้อีกด้วย

เนื่องจากบทละครนอกเป็นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ วิชาความรู้ในที่นี้จึงอยู่ในรูปของ เวทมนตร์คาถา ความสามารถในการบและอำนาจของของวิเศษ ตามลักษณะเรื่องที่เหนือจริง เต็มไปด้วยอิทธิปาฏิหาริย์และจินตนาการ กวีได้แสดงให้เห็นว่าวิชาความรู้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ และมีคุณประโยชน์เพราะตัวละครที่มีความรู้จะสามารถแก้ไขอุปสรรคต่าง ๆ ให้ถูกลงไปได้ด้วยดี

น่าสังเกตว่าวิชาความรู้ในพระนิพนธ์บทละครนอก ส่วนใหญ่เป็นวิชาความรู้ของ ตัวเอกฝ่ายหญิง ซึ่งไม่ใช่ความรู้ด้านการบ้านการเรือน เช่น การเย็บปักถักร้อย การปรุงอาหาร ฯลฯ แต่เป็นวิชาความรู้ด้านเวทมนตร์คาถา และการมีฝีมือในการบพุงซึ่งสามารถช่วยเหลือผู้อื่นใน สังคมได้ จึงเป็นการพลิกขนบเดิมที่นิยมให้ตัวเอกฝ่ายชายเท่านั้นมีคุณสมบัติเช่นนี้

ในโลกแห่งความจริง เวทมนตร์คาถาและของวิเศษก็เทียบได้กับวิทยาการและ เทคโนโลยีต่าง ๆ ซึ่งหากเราศึกษาจนรู้แจ้งย่อมเกิดประโยชน์แก่ตนเอง และอาจมีโอกาได้ ช่วยเหลือผู้อื่น นอกจากนี้ผู้ที่มีความรู้ยังสามารถยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมให้สูงขึ้น ได้ เช่น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเดชมทรงเป็นสามัญชน เริ่มรับราชการเป็นมหาดเล็ก ในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์ และเนื่องจากทรงมีพระปรีชาสามารถ จึงได้รับการเลื่อนยศเป็น หลวงยกกระบัตร พระราชวรินทร์ และสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกตามลำดับ (เจ้าพระยา ทิพากรวงศ์, ๒๕๐๓ : ๓๕๕-๓๕๗)

๒) เรื่องผลของการกระทำ

วรรณคดีไทยส่วนใหญ่อิงอยู่กับความเชื่อถือทางพุทธศาสนา เนื้อเรื่องมักเสนอ ความคิดว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ในพระนิพนธ์บทละครนอกก็เช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้ว่าตัวเอก ในบทละครหลายเรื่องเป็นคนดีมีคุณธรรม เช่น นางแก้วหน้าม้า นางकुลา และนางเกศสุริยงเป็น

ผู้ที่มีความรักมั่น เพียรพยายาม มานะอดทนและเฉลียวฉลาด ไกรทองมีความขยันหมั่นเพียร ใฝ่หาความรู้และมีความกล้าหาญ หากตัวละครดังกล่าวต้องตกทุกข์ได้ยากหรือประสบปัญหาจะมี คนให้ความช่วยเหลืออยู่เสมอ เช่น พระอินทร์หรือพระฤๅษี เป็นต้น ตามความเชื่อของคนไทยที่ว่า คนดีมีคุ้ม คือจะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยปกป้องคุ้มครองผู้ที่ประพฤติดี และสุดท้ายชีวิตจะมีแต่ความสุข สมหวัง แม้แต่นางศุภาซึ่งเป็นอมมนุษย์ มีรูปร่างอัปลักษณ์ก็มีตำแหน่งเป็นถึงเจ้าจอมหม่อมห้าม เพราะได้นำปัญญาความดี แนวคิดนี้ต่างจากรวมคคืออุบายที่มักกำหนดให้ตัวเอกฝ่ายหญิงมี ชาติตระกูลสูงและมีรูปโฉมงดงาม โดยเปลี่ยนเป็นให้ความสำคัญแก่ความเพียรในการทำความดี มากกว่าชาติกำเนิดและรูปลักษณ์ หรือพิจารณาได้อีกประการหนึ่งว่าความดีที่ได้ประพฤติปฏิบัติมา สามารถทำให้คนที่รูปร่างอัปลักษณ์แลดูงดงามขึ้นได้ เป็นการชนะใจผู้อื่นด้วยการทำความดี นั้นเอง

ในทางตรงกันข้าม ตัวละครที่ประพฤติตัวไม่ถูกต้องตามครรลองคลองธรรม เช่น ยักษ์พาลราช ในเรื่องแก้วหน้าม้า ชาลวัน ในเรื่องไกรทอง และนางจันทร์ ในเรื่องมณีพิชัย ต่าง ได้รับผลกระทบจากการกระทำของตนจนถึงแก่ชีวิตทั้งสิ้น

พระนิพนธ์บทละครนอกจึงให้ข้อคิดที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิต เช่น ให้หมั่น เสาะแสวงหาวิชาความรู้ และช่วยปลูกฝังจริยธรรมให้คนในสังคมเพราะเป็นตัวอย่างที่ช่วยต่อยอด ความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษให้แน่นแฟ้นขึ้น เท่ากับเป็นเครื่องมือในการควบคุมสังคมทางอ้อม ด้วย ทำให้คนเพิ่มความระมัดระวังในการปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบของศีลธรรมจรรยามากขึ้น

๕.๓.๓ ให้ความรู้

นอกจากวรรณคดีจะให้ความสำเร็จอารมณ์และข้อคิดในการดำเนินชีวิตแล้วยังแฝง ความรู้ที่เป็นสาระประโยชน์ซึ่งมักเป็นการสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของ คนในสังคมยุคนั้น

ในเรื่องมณีพิชัย กวีทรงบรรยายการแต่งกายของชาวเมืองไว้อย่างละเอียด เท่ากับเป็น ภาพบันทึกการแต่งกายของคนในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ แสดงให้เห็นความสงบร่มเย็นของ บ้านเมืองและความเจริญรุ่งเรืองด้านการค้าขายกับต่างประเทศ ดังนี้

บ้างนุ่งผ้าตัวนาคำทำหมม	หม่มเพลาะกรุมกรอกฤษฎีเจ็ดฉัน
บ้างก็นุ่งทองหยีสีจัน	หม่มแพรเขียวคมสันตมทรง
บ้างนุ่งยกริมเกร็ดพิมเสน	โจงกระเบนเข้าอย่างไว้หางหงส์
ใต้แหวนก้อยพลอยพรายหลายวง	พิศดูทรงเป็นไก่ในตั้งเวียน
บ้างนุ่งย่ามะหวาดพื้นตอง	ตาระคองคืดคิ่นหม่มหมื่นเฉียน
บ้างหม่มแต่แพรแถบเนบเนียน	นุ่งผ้าเขียนทองหยิ่งเสียดจริงจัง
	มณีพิชัย (หน้า ๒๐ - ๒๑)

คำประพันธ์ที่ยกมาข้างต้นบรรยายถึงชายชาวเมืองปาดลิตที่แต่งตัวประกวดกัน เพื่อไปร่วมงานเลือกคู่ของนางเกษมิ สิ่งที่น่าสนใจคือการกล่าวถึงผ้าหลากหลายชนิด ส่วนใหญ่จะเป็นผ้าที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ ได้แก่ ผ้าแพร ผ้ายก และผ้าย่ามะหวาด

ผ้าแพร เป็นผ้าที่ทำในเมืองจีน ทอจากเส้นไหม เมื่อละเอียด ในที่นี้กล่าวถึงผ้าแพรสองชนิด คือผ้าแพรตัวนและผ้าแพรเฉียน ซึ่งเป็นผ้าแพรเนื้อมันและเรียบ

ผ้ายก คือผ้าของแขกที่นำมาขายในประเทศไทย เป็นผ้าไหมที่ทอกลดคล้ายให้สูงกว่าพื้นผ้า ส่วนผ้าย่ามะหวาดเป็นผ้าอินเดียที่ทำมาจากผ้าขาวเทศ มีลักษณะเป็นผ้าพื้นขาวดอกสีม่วง นิยมใช้กันมากตั้งแต่สมัยอยุธยา (สุมาลย์ โทมัส, ๒๕๓๕ : ๕๕)

นอกจากนี้ยังมีผ้าห่อซึ่งเป็นผ้าพื้นขาว ปักด้วยด้ายเป็นดอกดวงต่าง ๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๕ : ๘๗๔) และผ้าเขียนทองซึ่งเป็นผ้าที่ทำขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยนำผ้าลายปกติมาเขียนเส้นทองตามขอบลาย (สุมาลย์ โทมัส, ๒๕๓๕ : ๘๗)

ผ้าต่าง ๆ ดังที่กล่าวมานี้มีสองชนิดที่นิยมใช้ในหมู่เจ้านายในราชสำนัก คือผ้ายกและผ้าเขียนทอง นอกจากนั้นเป็นผ้าที่สามัญชนใช้ เหตุที่คนในสมัยนั้นมีโอกาสใช้ผ้าหลากหลายชนิด แทนที่จะใช้แต่ผ้าพื้นเช่นในสมัยก่อน สืบเนื่องจากการค้าสำเภากับต่างประเทศที่เจริญรุ่งเรืองมาก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อมีสินค้าเข้ามาจำหน่ายจำนวนมากก็ส่งผลให้ผ้าต่าง ๆ มีราคาถูกลงจนประชาชนสามารถซื้อหามาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มได้ ดังที่นายมิกกล่าวไว้ในเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติรัชกาลที่ ๑ ว่า

ทั้งสิบสองภาษามาอาศัย	ก็เพลินใจผาสุกสนุกสนาน
จะไปมาค้าขายไม่กันการ	บาราศพาลข้าศึกไม่มีกระวัง
เรือไต่ท่าสำเภาเหล่ากำปั่น	สมอทอดจอดเป็นหล่นเงินฝรั่ง
แต่งบรรณามาถวายไม่วายครั้ง	สิ่งของคั่งกันเข้าก็เขยตง
แพรผ้าลายขายถูกไปทุกสิ่ง	พวกชายหญิงนิยมสมประสงค์
นุ่งลายอย่างกางเพลาะเที่ยวเหยาะขง	จนนุ่งลงทำงานการนิคม

ประชุมเพลงยาวฉบับหอสมุดแห่งชาติ (หน้า ๓๗๓)

แม้ว่าการให้ความรู้จะไม่ใช่วัตถุกิจสำคัญของวรรณคดี แต่ในวรรณคดีมีเรื่องที่น่าสนใจหลายประการซึ่งไม่มีบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะสภาพสังคมและวัฒนธรรม ดังเช่นที่ได้กล่าวมา หากผู้ชมและผู้อ่านพระนิพนธ์บทละครนอกเป็นคนช่างสังเกตและหมั่นศึกษาค้นคว้าก็จะได้รับความรู้ต่าง ๆ จากวรรณคดีเป็นผลพลอยได้ด้วย

ด้วยเหตุนี้บทละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงวชิรญาณธรณีจึงได้รับยกย่องว่าเป็นวรรณคดีที่มีคุณค่าเพราะให้ความสำเร็จอารมณ์ ข้อคิดที่เป็นประโยชน์ และสาระความรู้ ในแง่วรรณคดีการแสดงมีการปรับเปลี่ยนเรื่องและนิพนธ์ใหม่ได้เหมาะแก่การแสดงละครนอกจึงเป็นบทละครนอกตำราเรีงรูปที่ใช้ได้ทุกยุคสมัย นอกจากนี้ยังมีตำนานกลอนไพเราะ มีเนื้อเรื่องที่สนุกสนาน เหมาะแก่การอ่านอีกด้วย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย